

Univerzita Palackého v Olomouci

Pedagogická fakulta

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Mária Hubová

Současná rodina na prahu nového tisíciletí

bakalářská práce

Vedoucí práce: **PhDr. Helena Skarupská, Ph.D.**

2011 Olomouc

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a že jsem použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 28. 06. 2011

Poděkování

Děkuji PhDr. Heleně Skarupské, Ph.D. za její podněty a rady, které mi jako vedoucí mé bakalářské práce poskytovala při jejím zpracování.

OBSAH

OBSAH.....	4
ÚVOD.....	5
1 VZNIK RODINY.....	7
1.1 MANŽELSTVÍ A RODIČOVSTVÍ.....	9
2 FUNKCE A ÚKOLY RODINY	13
2.1 ÚKOL MATKY A OTCE V RODINĚ	18
3 NEÚPLNÁ RODINA.....	22
3.1 RODINA OSAMĚLÉ MATKY	23
3.2 RODINA OSAMĚLÉHO OTCE	25
4 ZMĚNY A OHROŽENÍ RODINY.....	27
5 DEMOGRAFICKÉ UKAZATELE OBYVATEL ČESKÉ REPUBLIKY.....	32
5.1 SOUČASNÁ ČESKÁ RODINA V DATECH	33
5.2 RODINNÝ STAV.....	34
5.2.1 FAKTORY OVLYVŇUJÍCÍ RODINNÝ STAV	35
6 Diskuse.....	47
ZÁVĚR.....	50
Seznam literatury a pramenů	52

ÚVOD

Jako téma své bakalářské práce jsem si vybrala rodinu, stav současné rodiny v novém tisíciletí. Pro toto téma jsem se rozhodla z důvodu, že i já jsem 20 let rozvedená, vychovala jsem sama tři děti a v současné době je již rozvedená také moje dcera, která vychovává sama svojí dceru. Všichni, kdo vstupujeme do manželství, předpokládáme, že to bude na celý život, tak proč tomu tak není? Proč se rozpadá takové množství rodin a narůstá počet neúplných rodin? Každý člověk vnímá rozpad své rodiny jako nepříznivou událost v životě, nejvíce ze všeho se tato událost dotýká hlavně dětí. Současná rodina to je aktuální téma dnešní doby, protože rodina je sociální instituce, která se neustále vyvíjí, mění a souvisí to s každým z nás, protože každý jsme se do nějaké rodiny narodili a většinou jsme novou vytvořili, nebo vytvoříme.

Cílem mojí práce je shrnout názory různých autorů o vzniku rodiny, jaké má rodina úkoly a její funkce a na základě demografických ukazatelů s rodinou souvisejících zhodnotit analyzovat vývoj rodiny v posledních letech v České republice.

V první kapitole popisuji vznik rodiny a snahy o její definici. Rodina je složitá instituce, která se dá těžko přesně charakterizovat, její důležitou součástí je manželství a rodičovství, na kterém se úplná rodina zakládá.

Ve druhé kapitole se zaměřuji na úkoly a funkce rodiny. Funkce rodiny jsou základní, které plní každá rodina a funkce druhotné, které souvisí s možnostmi, zájmy i schopnostmi rodičů. Úkolem rodiny je výchova dítěte, budování partnerského vztahu, plnění rituálů, zvyků a pod.

Třetí kapitola popisuje neúplnou rodinu, její pojem a úskalí neúplné rodiny. V podkapitolách popisuji rodinu osamělé matky i rodinu osamělého otce. Zaměřuji také pozornost rozdílům mezi ženou a mužem, které mají také vliv na výchovu dětí osamělým rodičem.

Čtvrtá kapitola popisuje změny a ohrožení rodiny, které se projevují v posledních desetiletích. Jsou to hlavně jevy jako odkládání nebo odmítání manželství a rodičovství, vysoká rozvodovost, a tím vznik neúplných rodin, emancipace žen, a tím změna postavení mužů a žen.

Poslední kapitolou je sledování a analyzování dat různých demografických údajů, které ovlivňují rodinný stav obyvatelstva a komplexní zhodnocení vývoje rodiny v posledních letech v České republice.

1 VZNIK RODINY

Rodina, co to slovo znamená? Pro většinu z nás hodně, ty nejbližší, které máme rádi a snažíme se pro ně udělat vše jen to nejlepší. Teoretické vymezení tohoto pojmu je náročné, protože může být definováno z různých pohledů, z hlediska přístupů k rodině, výzkumů, vědy, která rodinu zkoumá a z různých dalších hledisek. Na rodinu, manželství a rodičovství je v celé práci nahlíženo pouze v rámci kulturního okruhu naší – západní společnosti.

Od počátku lidstva se lidé sdružovali do rodů a různých společností z důvodu, že člověk nebyl samostatně schopen přežít. Rodina vznikla až v průběhu historického vývoje, předtím žili lidé statisíce let bez toho, že by znali rodinu v takovém pojetí, jak jí vnímáme my. Rodové soužití bylo nejstarším typem rodinného spoužití, lidi spojovalo hlavně společné bydlení, společné obstarávání potravy a společná ochrana.

„Původní význam slova rodina byl totiž podstatně jiný. Středověk i starověk tímto slovem označoval dvě dosti odlišné věci, žádná z nich se však nekryla s naší představou. Na jedné straně myslel rodinou to, co bychom dnes nazvali velkou domácností. Tedy společenství lidí, kteří spolu bydlí a pod jednou střechou spolu hospodaří, podléhající jedné bezprostřední autoritě – hlavě rodiny. Je to představa římského práva i bible, neboť obě kultury, jichž je ta naše dědičkou v přímé posloupnosti, tedy kultura antická i židovská, počítali do rodiny nejenom pokrevní příbuzné, ale vůbec všechny v domě, tedy zpočátku i otroky, později i služebnictvo, případně ostatní zaměstnance, s nimiž rodina tvořila výrobní jednotku: tovaryše a učně, čeledíny a děvečky... Druhé, stejně staré pojetí platilo paralelně ve společenském vědomí vládnoucích tříd. Nevztahovalo rodinu ke společné domestikaci, chápalo ji jako systém širokého pokrevního příbuzenství.“ (Možný, 1990, s. 17-18)

Pro společnosti naší kultury se podle Možného (1990) předpokládá, že je charakteristickou, přirozenou a převládající formou rodiny párová monogamická rodina, tedy domácnost tvořená párem muže a ženy a jejich dětmi.

Pojem rodina se v Sociologickém slovníku (In: Cibulec, 1980) vymezuje jako malá primární, neformální, intimní skupina, která je tvořena lidmi spojenými příbuzenskými (manželskými, pokrevními) pouty, a která plní funkci sexuální, ekonomickou, reprodukční a výchovnou. Typické pro tuto skupinu je intimní soužití ve společné domácnosti. Její členové se řídí stálými vzory chování.

Langmeier a Kňourková (1984) napsali, že rodina je institucionalizovaná biosociální skupina utvořená minimálně ze dvou členů opačného pohlaví, mezi kterými nejsou žádné pokrevní vazby, a jejich dětí. Pod vlivem rodinného působení se vytvářejí postoje k sobě samému, personálnímu okolí a společnosti všeobecně. Uplatňuje se jako regulátor chování jedince a poskytuje mu společensky žádoucí normy.

V rodině, v jednotce vzájemně se ovlivňujících lidí, se podle Vančurové (1987) právě děti učí žít, v ní dostává jejich osobnost tvar, v ní jsou jejich rysy po léta utvrzovány a obohacovány. Rodina má velký vliv v tom, že zprostředkovává dítěti první zkušenosti se životem.

„Je to forma dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti. Další znaky toho, co je rodina jsou sociokulturně podmíněny. Patří k nim společné bydlení, příslušnost ke společné příbuzenské linii, společná produkce a konzumování statků atd.“ (Jandourek, 2001, s.206)

„Dnes už všichni slovem rodina označujeme především manželský pár s dětmi.“(Možný, 1990, s. 17)

Rodina je podle nás nejdůležitějším a nejlepším zázemím pro dítě, ve kterém se socializuje a připravuje na vlastní život v dospělosti. Je základní společenskou institucí, pomocí které se zabezpečuje obnovování společnosti prostřednictvím plození dětí. Rodina žije většinou ve společné domácnosti, její členové jsou v každodenním kontaktu a projevují si vzájemnou soudržnost. Ze sociologického hlediska možno mluvit o rodině jako o malé sociální skupině. Z psychologického pohledu je rodina společenskou buňkou, ve které jedinec najde uspokojení své základní potřeby nebýt osamělý. Z lékařského pohledu možno mluvit o biologicko-fyziologické jednotce, určené na vlastní reprodukci. Z ekonomického hlediska

můžeme o rodině mluvit jako o organizované instituci pro materiální zabezpečení jejích členů. Z antropologického hlediska vytváří rodina socializační základ jednotlivce a poskytuje mu sociální a kulturní kapitál.

1.1 MANŽELSTVÍ A RODIČOVSTVÍ

Již po staletí byla podle Havlíka (2002) manželská rodina v kulturním okruhu tzv. legitimním rámcem sexuálních vztahů. Při současném předpokladu je hlavním smyslem početí dětí. Sexuální revoluce v 60. letech 20. století a zejména rozvoj antikoncepce zbavily sex následků těhotenství, tudíž oddělily sexualitu od manželského života. Novou tvář dostala také předmanželská sexualita, která je dokonce sexuology doporučována.

„Pro současnou situaci je charakteristické, že se prakticky zcela rozpadl monopol manželství na legitimaci sexuálního styku.... Rozpadla se také představa, že manželství nelze založit, dokud mladý pár nemá kde bydlet a dokud ekonomicky nestojí na vlastních nohou.“ (Možný, 1990, s. 158)

V minulosti byl podle Montoussého, Renouarda (2005) sňatek v naší západní společnosti ve všech společenských vrstvách uzavírán v závislosti na stavu a postavení. Naproti tomu v moderní společnosti se sňatky obecně realizují z lásky, což znamená možnost svobodně si vybrat partnera.

Uzavření manželství se podle Renzettiho (2003) v minulosti zakládalo jako směnný vztah mezi manželem a manželkou. Mezi povinnosti manželky patřily domácí práce a plnění manželových sexuálních požadavků. Manžel byl na oplátku povinen manželku finančně zajišťovat, mohl však sám stanovit, jakou finanční podporu považuje za přiměřenou. Veškeré rozhodovací pravomoci v rodině svěřoval zákon manželovi. Pokud o manželství uvažujeme dnes, představujeme si partnerství, nikoli směnu. Manželství nadále podléhá regulaci státu, který vymezuje práva a povinnosti partnerů a určuje, komu je – v závislosti na věku, pohlaví a zdravotním stavu – dovoleno manželství uzavřít. V České republice je toto obsahem zákona č. 94/1963 Sb., o rodině ve znění pozdějších předpisů.

Manželství je podle Sopóciho (2000) sociálně uznávaný a formálně uzavřený svazek dvou nebo více osob, který utváří předpoklady vzniku nukleární rodiny, a z kterého vyplývají pro manžele různé sociální práva a povinnosti.

Marx napsal: „*Nikdo není nucen uzavírat manželství, ale každý, jakmile manželství uzavře, musí být rozhodnut dodržovat zákony manželství.*“ (in Cibulec J., 1984)

Podle Možného (2002) kdysi v minulosti platilo pro uzavření manželství:

- ekonomická autonomie (alespoň muž musel „stát na vlastních nohou“),
- vlastní bydlení (mladý pár musel mít možnost stěhování do společného bytu po svatbě),
- jestli byly tyto dvě podmínky splněné, ohlásilo se zasnoubení (možnost vzájemně se poznat – bez sexu),
- svatba (a manželský sex bez antikoncepce),
- první dítě.

Tohle je názor Možného na uzavírání manželství v minulosti, avšak jiní autoři se zmiňují jak o různých formách antikoncepce v minulosti, tak i o běžném praktikování předmanželského sexu..

V širším smyslu podle Horské, Kučery, Maura, Stloukala (1990) rodina zahrnuje soubor společně bydlících a hospodařících manželů s dítětem nebo dětmi (vč. tzv. faktických manželství druha a družky s dětmi), nebo jednoho z rodičů s dítětem nebo dětmi. Dvojice manželů bez dětí se považuje spíše za manželství než za rodinu, ale v demografických výzkumech se započítává zpravidla do počtu rodin.

Rozinajová (1989) napsala, že manželství je svatbou legalizovaný vztah dvou pohlavně odlišných jedinců. Rodina vzniká příchodem dítěte do manželství.

S uvedenými názory v mnohém souhlasíme, ale podotýkáme, že po více než 20 letech se mnohé změnilo. Především se začíná plánovat rodičovství, tím se snižuje počet umělých přerušení těhotenství, těhotných nevěst, manželství už není nevyhnutelným krokem k rodičovství, hodně párů žije „na hromádce“, mají děti

mimo manželství a svatba i založení rodiny se podmiňuje materiálním zabezpečením a oddaluje se.

Jak uvádějí Gogová, Kročková, Kurincová (1995), rodičovství je základní součástí plně realizovaného lidského života. Představuje soubor jistých osobních vlastností, teoretických poznatků, ale i různých praktických zručností, které jsou podmínkou toho, aby rodič dovedl zabezpečit zdravé potomky a vychovávat je. Z uvedeného vyplývá, že rodičovství má dvě stránky: biologicko-reprodukční a sociálně-mravní. Ne vždy je však biologické rodičovství spojeno se sociálním rodičovstvím. Ten, kdo dítě vychovává, zabezpečuje mu všechny potřeby, nemusí být nevyhnutelně jeho biologickým rodičem, tedy člověkem, který ho zplodil. Z hlediska časového je jedinec spíše připravený na rodičovství po stránce biologicko-reprodukční jak po stránce sociálně-mravní.

Přínos rodičovství shrnula Sobotková (2001, str. 115) do následujících bodů:

„1. Rozvoj vztahů: mateřství přináší nový, většinou radostný vztah s dítětem a dodává novou dimenzi ve vztahu k partnerovi – žena vidí manžela v nové roli otce, manžel vidí svou ženu v nové roli matky. Mateřství je také základem pro nová přátelství s jinými matkami a s rodinami, které mají malé děti.

2. Osobní naplnění: mateřství je pro některé ženy také příležitost k sebevyjádření a osobnímu rozvoji, dodává pocit osobní hodnoty, event. smysluplnosti života.

3. Z reprezentativní studie Gormlyové et al.(1987), doplníme další z uváděných důvodů, proč mít děti. Je to pokračování rodu – pro některé rodiče je velmi podstatný pocit, že prostřednictvím dětí přesáhne jejich rodina do budoucna.

4. Rodičovství je výzva, zdroj podnětů, dává lidem příležitost poznávat sebe i druhého tak, jak by to bez dítěte nebylo možné.

5. Rodičovství je známkou dospělosti. Zde je pozoruhodný rozdíl mezi muži a ženami – tento důvod uvádí 79 % žen, ale jen 21 % mužů.“

Dnes, na rozdíl od minulosti, dle Hamplové, Rychtaříkové a Pikáلكové (2003) rodičovství prožívá většina lidí, avšak počet druhých a dalších dětí je stále více ovlivňován faktory socioekonomickými a psychologickými. Konečný počet dětí

může souviset nejen s ekonomickou situací rodiny, ale také je ovlivňován změnami populačního klimatu. Jako příklad nepříznivého populačního klimatu poslední doby ve vyspělých zemích lze uvést výraznější orientaci na tržní princip, od osmdesátých let dvacátého století na úkor předchozího systému štedřejšího na státní sociální podporu.

Pro dítě je vlastní rodina vzorem pro jeho budoucí rodinu a současně se učí svoji budoucí novou roli na základě identifikace s rodičem stejného pohlaví.

Mluví se více o plánovaném rodičovství, jeho základním krokem je plánování počtu dětí a doba jejich početí, jako i předcházení nechtěného těhotenství. S tímto přístupem se ztotožňujeme, protože je důležité, aby dítě přicházelo do prostředí, kde je s láskou očekáváno a jsou připraveny podmínky pro jeho výchovu.

2 FUNKCE A ÚKOLY RODINY

Podle Havlíka (2002) je rodina nejdůležitější společenská skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury, avšak i základní ekonomickou jednotkou a jejími hlavními funkcemi je reprodukce a trvání lidského biologického druhu, výchova a socializace potomstva, ale i přenos kulturních vzorů a zachování kulturního vývoje.

„Rodina ve svém souhrnu zajišťuje mnoho činností – zabezpečuje své členy hmotně, pečuje o zdraví, výživu a kulturní návyky svých členů, vytváří specifické socializační a výchovné prostředí pro děti, předává jim kulturní dědictví, vštěpuje jim morální postoje, ovlivňuje je, usměrňuje, chrání a podporuje“. (Kraus, 2001, str.79)

Rodina je podle Řezáče (1998) vnímána jako sociální skupina, která svým členům poskytuje:

- bezvýhradnou akceptaci jejich lidské existence,
- ochraňující prostředí (hmotné i sociální),
- zajištění životních potřeb,
- vzájemnou podporu,
- východisko a zprostředkující článek při pronikání do makrosociálního prostředí.

„Rodina plní mnohé funkce. Její primární rolí je podle církve plození potomstva. Kromě této biologické role ovšem rodina vykonává také ekonomické a sociální funkce. V tradiční společnosti byla rodina nejvýznamnější sociální skupinou s velice širokým spektrem funkcí, do nichž spadala např. i výroba. V souvislosti s ekonomickým a sociálním rozvojem rodina částečně přišla o svůj ekonomický význam, klíčový je však i nadále její význam společenský.“ (Montoussé, Renouard, 2005, str.285)

Funkce rodiny v Evropě se podle Matouška (2010) až do 18. století vztahovala na ekonomické zajištění, vzdělání a péči v době nemoci a stáří. Rodina byla jedním

z naprosto obyčejných prostředí a natolik samozřejmým, že se o ní nevedl téměř žádný významnější diskurz. Samozřejmě bez rodiny a mimo společenství bylo zřídka kdy možné přežít. Muži, kteří nebyli ženatí a ženy, které nebyly vdané, žili v rodinách jako strýčkové a tety. Kdo nežil v rodině, se označoval jako člověk nepříslušný a dle středověkého názoru měl blízko k psanci a postavení na okraji společnosti. Dnes, ve 21. století, některé funkce rodiny nabývají na významu, význam jiných je oslaben. Dle současných trendů má rodina podle Matouška (2010) v západních zemích zejména tyto funkce:

1. vychovávání dětí – podpora socializace potomků,
2. podpora rodičů,
3. ekonomická podpora všech členů rodiny.

Funkce rodiny je podle Saka (2005) ve vztahu ke společnosti a jedinci jedinečná a nezastupitelná. Je jakýmsi médiem, ve kterém se uskutečňuje obousměrná transformace, ve směru od intimity individuálního světa jedince, krystalizují se první sociální fenomény, které pak vstupují do dalších větších a formálnějších sociálních formací, organizací, systémů. V rodině se jedinec od svého narození potkává s láskou, učí se jí přijímat i dávat.

Výrost (1998) uvádí tyto základní funkce rodiny:

- reprodukční funkce,
- materiální funkce,
- výchovná funkce,
- emocionální funkce.

Úkoly rodiny dle Rozinajové (1990) vyplývají z potřeb dětí a dospělých jedinců. Reprezentují ji základní funkce rodiny, biologická, výchovná, emocionální, ekonomická a ochranná.

Na prvním místě Rozinajová (1981) zdůrazňuje funkci biologicko – reprodukční, rozmnožování, přinášení nového potomstva. Tato funkce je ve středu zájmu každé společnosti. Pod ní rozumíme i uspokojování pohlavního pudu. Právě monogamní manželství poskytuje nejpřirozenější uspokojování pohlavní touhy

člověka. Jeho neodmyslitelnou a neoddělitelnou složkou má být láska, citový vztah k partnerovi.

Tohle psala Rozinajová v r. 1981, od té doby se změnilы názory na manželství, které bylo pevně spojeno s rodinou. V současné době již všichni víme, že rodina se neustále vyvíjí a není závislá od institutu manželství, protože se nahrazuje jinými druhy vztahů, co se týče rodiny jedná se hlavně o kohabitaci, kde žijí spolu rodiče i se svými dětmi a tvoří úplnou rodinu bez manželství.

Naproti tomu Murphy (2004) je toho názoru, že manželství je jedna z mnoha vychytralých pastí, které nám připravila společnost. Má pochybné výhody, žena souhlasí s tím, že vstoupí do celoživotního poddanství svého muže, kterému bude vařit a uklízet, sexuálně se oddávat, kdykoliv se mu zachce, a rodit a vychovávat jeho děti, ať už to tak vyžaduje zvyk, či zákon. Obě strany utrpí omezením své nezávislosti a samostatnosti a oba partneři získají nárok na výsledky práce toho druhého. Poté, co se narodí děti, se jejich břímě ještě zvýší, tím se vzájemně ještě víc připoutají. Na tomto procesu není nic přirozeného a celá instituce manželství odporuje zdravému rozumu.

Myslím, že pravda bude někde uprostřed mezi názory Rozinajové a Murphyho. Názory, které prezentovala Rozinajová jsou již překonané. V dnešní době se rodina nebuduje na základní stavební kostce – manželství, jak to bylo v minulosti, známe i jiné alternativní typy rodinného soužití. Naproti tomu Murphy pojal manželství jako past. Je pravdou, že v manželství člověk ztrácí část své svobody, dělí se o dobré i zlé, jak se při manželském slibu slibuje. Ale právě tito lidé se vrhají do této - podle něho pasti - dobrovolně, odhodlaně a chtějí s člověkem kterého milují sdílet dobré i zlé až do smrti.

Hodně důležitou funkcí rodiny podle Rozinajové (1981) je také výchovná funkce. Člověk je společenská bytost a je třeba ho vychovávat. Rodina poskytuje největší a nejlepší předpoklady zabezpečit dětem všestranný duševní a tělesný rozvoj. Starat se o jejich harmonický fyzický, intelektuální, citový a morální vývin, obohacený rodičovskou láskou. Láska je nevyhnutelná potřeba šťastného a zdravého dětství. Výchovnou funkci rodiny doplňují společenské výchovné instituce. V prvních letech života plní centrální úkol ve výchově člověka nejlépe rodina.

V dnešní uspěchané době se velký důraz vkládá na emocionální funkci rodiny. Podle Matějčka (1994) je to poskytování citového zázemí, pocitu bezpečí a jistoty svým členům. Při trvalém neuspokojování potřeby lásky, pozornosti a uznání ze strany rodičů vůči dítěti může u něho dojít k psychické deprivaci. Ta se pak může projevit v destruktivním chování vůči všemu hodnotově odlišnému, neschopnosti spolupráce či slabé vůli jedince.

Samozřejmě že tuto funkci může zabezpečit jak výchova v biologické rodině, tak i náhradní, která může být v některých případech nahrazena nebo doplněna i stykem dítěte s jinými dospělými osobami, které se na výchově dětí mohou také podílet, protože to zázemí a jistotu jim mohou poskytnout i jiné osoby (např. prarodiče, jiní příbuzní ale i vychovatelé, učitelé a pod.).

Ekonomické aspekty rodiny podle Montoussé, Renouarda (2005) postupně ztrácí na významu. Také uvádějí, že dříve naplňovala rodina tři základní ekonomické funkce:

První, tradiční bylo zajištění předání dědictví, tato funkce umožňuje předat dětem dědictví, na kterém závisí jejich budoucí ekonomická a sociální situace. Úkolem všech generací je rodinné dědictví zvětšovat.

Druhou ekonomickou funkcí rodiny je výrobní funkce. V agrárních a řemeslnických společnostech bývala rodina základní výrobní jednotkou. V minulosti, a před vznikem velkých podniků a systémů placené práce, byla téměř většina národní produkce zajišťována v rámci domácností.

Třetí ekonomickou funkcí je funkce spotřební. Tato funkce na rozdíl od předchozích dvou, se vznikem moderní společnosti nezaniká. Naopak konzumace zboží trvalé spotřeby a volnočasových aktivit se stává hlavním cílem rodiny.

V dnešní době se tato spotřební funkce stává v naší západní kultuře pro některé rodiny alfou a omegou. Honí se za majetkem a statky a z těchto důvodů nemají čas na své děti. Mají představu, že svým dětem poskytují vše, když jim vše koupí a poskytnou všechny materiální požitky. Zapomínají, že děti potřebují i jiné hodnoty, lásku a také čas trávený spolu s rodiči. Tyto hodnoty žádný dárek ani majetek nenahradí.

„V dnešní době je funkce předávání dědictví méně významná. Řečeno slovy P. Bourdieua, ekonomický kapitál již není tak významný a své místo postupuje kulturnímu kapitálu. Přežilo také velice málo dědičných povolání a profesí, které by vyžadovali vstupní kapitál ve formě dědictví. Ve většině případů je dnes sociální a ekonomická situace závislá na stupni dosaženého vzdělání.“ (Montoussé, Renouard, 2005, str.285)

Ekonomická funkce rodiny je také vyjádřena tím, že každá rodina hospodaří samostatně. Podle příjmů členů rodiny kryje jejich materiální potřeby (výživa, oděv, bydlení, kultura, vzdělávání).

Ochranná funkce rodiny spočívá v tom, že rodiče jsou povinni i dle zákona o rodině pečovat o své děti. Rodina by měla být oporou člověka ve všech životních situacích, např. v nemoci. Citová vázanost manželů, dětí a příbuzných je důležitým předpokladem štěstí člověka. Měla by být nejpřirozenější formou zázemí každého z nás. Spokojenost a jistota v rodině je nejvíce vyhovující formou života a hlavně šťastného dětství.

Současná rodina se vyznačuje určitými znaky, které ovlivňují její existenci a společenské fungování. Kominarec, Šuťáková, Dargová (1997) napsali, že nejčastěji se jedná o tyto společné znaky:

- je společensky uznanou formou partnerského soužití,
- členové rodiny žijí v jedné domácnosti, v rodinném prostředí,
- jednotlivé členy spojují příbuzenské vztahy,
- členové rodiny navzájem spolupracují a pomáhají si při plnění rodinných úkolů,

Dítě v rodinném prostředí tráví značnou část života a zároveň získává první názory na život a svět.

Když má rodina v naší současné západní společnosti plnit všechny své funkce, je důležité, aby byli přítomni všichni její členové. V systému příbuzenství, který je u nás velmi úzký, je pro děti důležitá přítomnost obou rodičů, pokud je rozchod rodičů neodvratitelný, je podstatné, aby dítě udržovalo co možná nejbližší kontakt s oběma rodiči, aby bylo možné plnit co možná nejvíc z výše zmiňovaných funkcí. Podle

zákona o rodině mají především oba rodiče právo, ale i povinnost výchovy a péče svých dětí společně a nerozdílně (tyto situace úprav, v případech kdy se rodiče nedohodou - řeší i soud).

Pro děti je také velikým přínosem, když se fungování rodiny neomezí pouze na rodiče, ale do rodinného života se zapojí i širší část příbuzenstva, prarodiče, tety a strýčkové, samozřejmě z obou stran, tj. od otce i matky. Může to mít na ně velký vliv a je to pro ně přínos hlavně po citové stránce, a je to také přínos pro rodiče, když se dětem věnuje někdo jiný z rodiny, mají čas nabrat síly, relaxovat se, aby se o to víc a s větší chutí mohli věnovat dětem. Když se rodiče rozvedou a děti ztratí kontakt s rodinou rodiče, se kterým nejsou ve společné domácnosti, tak je to smutné a je to ztráta jak pro dítě, tak i pro příbuzné. Myslím, že je přínosné, když dítě zná své kořeny, své hnízdo ze kterého pochází.

2.1 ÚKOL MATKY A OTCE V RODINĚ

O rodičovských postojích Matějček (1994) napsal, že se připravují po celý život a ne až se narodí první dítě. Vše začíná zkušeností dítěte s vlastními rodiči, tam doma. Děti, které prožily pěkné dětství a měly pěkný domov, s větší pravděpodobností vytvoří pěkný domov svým dětem, až přijde jejich čas.

„Matka živí své dítě vlastním tělem, působí mu příjemný pocit, a to v bezpečí své náruče. Matka je připravena pohotově pomoci, když se děje něco zlého a dítě jí volá.“
(Matějček, 1994, str.12-13)

Dnes víme, napsal Matějčka (1994), že dítě už před narozením pozná matčin hlas a rozliší jej od jiných hlasů. Vysvětlujeme si, proč se u dětí v kojeneckých ústavech a dětských domovech vývoj řeči zpravidla opoždí. To proto, že tady nejsou možnosti, aby na dítě jedna stálá osoba mluvila a komunikovala s ním nikoliv z povinnosti, ale pro své a jeho potěšení. Ukázalo se, že tato směna radosti mateřské a dětské je podstatnou podmínkou pro vytváření pozdějšího pozitivního citového vztahu. Tvoří základ našeho pojmu rodiny a domova.

Otec má v naší společnosti dle Rozinajové (1989) ve vztahu k dítěti stejná práva a povinnosti jako matka. Proto se má hned po narození zapojit do péče a výchovy. Vztah mezi otcem a dítětem a mezi oběma rodiči a dítětem není dán od přírody, ale dotváří se a buduje při vzájemných kontaktech při péči o dítě. Dnešní otcové již většinou chápou význam otce pro zdravý a harmonický rozvoj dítěte, pro pokojný, harmonický a manželský a rodinný život. Úplná rodina je pro dítě místem bezpečí, lásky a jistoty. Jestli se má zdravě vyvíjet, potřebuje péči, oporu, jistotu a lásku ze strany obou rodičů. Úplnou rodinu pokládáme za plnohodnotné prostředí, ve kterém probíhá socializace dítěte. Pozorováním života otce a matky dítě získává představu o rolích muže a ženy, o rolích manželského partnera, o rolích otce a matky. Děti, které vyrůstají v úplné a harmonické rodině, mívají častěji uspořádané i vlastní rodiny. Napodobují vzor rodiny, ve které vyrostly.

V současné době bychom mohli s autorkou předchozího odstavce vést diskusi, protože od roku 1989, kdy knížku napsala, se celková situace v naší společnosti změnila, zvýšila se rozvodovost, bez ohledu na to, v jaké rodině děti vyrostly. Převládá životní styl typu, proč bychom se snažili a špatnou situaci v rodině řešili, když je jednodušší se rozvést?

Role muže a ženy se podle Bujnové (2005) ve své sféře vyrovnávají. Stoupající pracovní angažovanost žen, růst volného času a další činitele způsobily, že muži začínají plnit více povinností v domácnosti a otcové tráví více času se svými dětmi. Současná společnost směřuje k tomu, že úkoly obou rodičů se postupně vyrovnávají a stávají se vzájemně zastupitelní. Mateřské a otcovské role ovlivnil v současnosti jeden důležitý faktor a to fakt, že mnoho žen nepovažuje mateřskou roli za jedinou a chtějí se realizovat i profesionálně. Stále více žen dosahuje vysokého postavení i vliv v zaměstnání. Ženy odcházejí denně z domova za prací. Otcové pak musí vyplňovat vzniknuté vakuum, musí přebrat část tradičních rolí a funkcí, vyhrazených předtím jen matkám. Mateřská role se také dramaticky mění, ženy snažící se uspět na trhu práce mají mnohem méně času na výkon své mateřské role. V naší společnosti měnících se rolí obou pohlaví směřují mnohé ženy k omezení času věnovanému výkonu mateřské role ve prospěch profesních i jiných činností, což bylo donedávna doménou mužů.

S uvedenými názory souhlasím s autorkou, dnes už je samozřejmostí, že se většina mužů v mladší generaci podílí na výchově dětí a plní i tzv. rodičovské povinnosti a pomáhá s prací v domácnosti. Ovšem stačí se podívat do rodin mé generace – narodila jsem se v roce 1962, v nichž většinou muž některé domácí práce nedělá, protože je to „ženská práce“ a vůbec není pro něho podstatné, že žena chodí taky do práce a nechává péči o domácnost a děti na ramenou ženy. Musím však zkonstatovat, že nesmíme zapomenout na to, že je to v podstatě návrat žen k profesní činnosti, ze které byla podstatná část právě v 19. století vykázána pouze do domácnosti, kde byla její hlavní náplní péče o děti a blaho manžela. V minulosti se o děti starala, jak v zemědělské, tak i v řemeslnické či obchodní rodině, o šlechtě nemluvě, celá řada lidí, máma tam nebyla jediná. Měšťanské rodiny převzali psychologové jako vzor, ideál, ze kterého udělali v 1. polovině 20. století téměř svatost – mateřství a péče matky o dítě a byli to také oni, kdo vykázal otce z výchovy dětí až téměř do 3 let věku dítěte, protože tvrdili, že první měsíce se musí o dítě starat hlavně matka a otec až později, tak ho k dětem ani nepouštěli.

Možný (2002) píše, že rodina hraje podstatnou roli, ovlivňuje možnosti individua a jeho životní šance skrze:

- podmínky, které jsou uloženy v kulturním kapitálu rodiny – ve vzdělání a kultivovanosti rodičů, který předávají skrze svou schopnost stimulovat a podporovat své dítě při vzdělávání a v rozvoji duševních schopností i kulturních dovedností;

- ekonomickém kapitálu rodiny v tom, že bohatá rodina koupí dítěti stimulující hračky, dopřeje mu zajímavé a obzor rozšiřující prázdniny, poskytne mu kvalitnější stravu, dá mu lepší stravovací návyky, může mu dopřát jeho vlastní dětský pokoj, pracovní stůl a klid ke školní přípravě a rozvíjení intelektuálních zájmů, více kamarádů podobně stimulovaných a zvýhodněných, lepší úroveň školy, do které bude chodit;

- sociální kapitál rodiny, tedy zdroje, které má rodina uloženy ve svých konexích a stycích, ve výhodných známostech a přátelích. Spolužáci z lepších rodin drží spolu už od základní školy a na univerzitě pak rozšiřují kruhy svých známých dál, aby vytvářeli síť vzájemné podpory celoživotní hodnoty. Zvyšuje to velice

přirozeným způsobem šanci na výběr vlastního manželského partnera z kruhů rodin
třídně si blízkých... .

Ze všech informací a poznatků je nám jasné, že pro dítě jsou důležití oba rodiče
a velký vliv na jeho výchovu a socializaci má také prostředí a podmínky ve kterých
vyrůstá.

3 NEÚPLNÁ RODINA

Neúplná rodina je podle Jandourka (2007) redukována rozvodem, nebo úmrtím otce, matky, obou rodičů, ale utvořená taky svobodnou matkou a dítětem. Obsah pojmu neúplná rodina záleží na pojetí úplnosti rodiny v dané společnosti.

„Rodiny s jedním rodičem (kolem 90% z nich jsou matky s dítětem nebo dětmi, kolem 10% otcové s dítětem nebo dětmi) představují stále častější rodinný typ. Jedna ze čtyř rodin v USA je tohoto typu, jedná se o rodiny vzniklé rozvodem, rozchodem, ovdověním, adopcí dítěte osamělou ženou nebo porodem dítěte mimo manželství“ (Goldenberg H., Goldenberg I., in Sobotková, 2001, str. 128).

J. de Singly (1999) tvrdí, že stát nahrazuje manžela v ekonomické oblasti. Působení státu má upevnit vazbu mezi matkou a dítětem, a tím snížit počty odložených dětí. *„Stát tak pomáhá snížit závislost rodiny na podpoře příbuzných a sousedů, ženy na muži a dítěte na rodičích“* (de Singly, 1999, s.36).

„Ekonomické potřeby, které dříve byly hlavním rodinným pojítkem, přestaly hrát dominantní roli, neboť vymoženosti asistenčního státu (zabezpečení seniorských, sirotčích a vdovských důchodů, nemocenské pojištění, životní minima apod.) a vyšší ekonomická nezávislost žen zrušily přímočarý vztah mezi ekonomickým blahem a manželstvím“ (Rabušic, 1996, s.178).

Od počátku šedesátých let 20. století byl podle Sobotkové (2001) trend neúplných rodin důsledkem vzrůstajícího počtu rozvodů, ale v posledních letech je také odrazem nárůstu žen, které mají děti mimo manželství – za svobodna. Sociální stigma svobodných matek se časem zmenšuje – dříve byly svobodné matky odsuzovány, negativně hodnoceny po morální stránce a jejich děti litovány. V současné době se mění složení svobodných matek podle věku. Dříve to byly více velmi mladé dívky, které byly těhotenstvím zaskočeny a otěhotněly následkem nerozvážnosti a nezodpovědnosti, nyní začínají převažovat spíše zralejší ženy v období střední dospělosti, často kolem 35 let. Jsou většinou zajištěné, úspěšné ve svém povolání, a ačkoli nepotkaly vhodného partnera, chtějí přivést na svět dítě, dokud je čas.

Rodina s jedním rodičem, jak uvádí Fellnerová (1997), je spíše kompromisem než modelem, který by udával trend, a také že rodiny s jedním rodičem můžou skvěle fungovat, přesto si takový model rodiny přeje jen zanedbatelné procento lidí. I když se osamělý rodič cítí pořád přetížený a v neúplných rodinách jsou na denním pořádku finanční krize, tak je v některých případech nepřítomnost jednoho z rodičů menším zlem, než jeho přítomnost v rodině.

3.1 RODINA OSAMĚLÉ MATKY

Podle společenských postojů k osamělým matkám rozdělila Campionová (in Sobotková, 2001) osamělé matky do tří skupin:

1. Osamělé matky, kterým manžel zemřel, tedy vdovy s dětmi. Společenské postoje k nim jsou shovívavé, tolerantní a spíše litující, neboť vdovy si své postavení nezavinily.

2. Osamělé matky, které mají děti z rozpadlého vztahu (ať už rozvodem manželství či rozchodem partnerů nesezdaných). Postoje vůči této skupině jsou ambivalentní. Na jedné straně jsou obviňovány, že neudržely manželství tzv. kvůli dětem. Na straně druhé se tvrdí, že pro děti je lépe konfliktní vztah ukončit a žít s dětmi, i když v neúplné rodině, ale v klidu. Výsledkem je, že takovéto rodičovství není optimální, ale v dnešní společnosti mnohdy nevyhnutelné.

Myslím si, že toto platí i dnes, není jednoduché, když všechny povinnosti spojené s výchovou a výživou dítěte zůstanou pouze na matce. Je pravdou, že se rodiče domluví, nebo soud upraví výživu a výchovu dítěte, ale pokud zůstane matka s dítětem sama, má to mnohem složitější, jako když jsou na vše dva.

Oproti dřívějším dobám podle Sobotkové (2001) jsou očekávání partnerů daleko vyšší, aby byl pro ně vztah osobně uspokojivý, mění se hodnotová orientace ve společnosti i morální cítění, více se tolerují mimomanželské vztahy, dostupnost antikoncepce dodává zdánlivý pocit kontroly situace a upadá vliv náboženských kodexů na rodinný život.

Důvody rozvodů dle Hargašové (1991) vyplývají ze vzájemně se ovlivňujících faktorů:

- biologických (temperament, sexuální vzrušivost, zdravotní problémy),
- psychologických (povahových vlastností, schopností, postojů a zájmů),
- kulturně – sociologických (rodinné normy, tradice, role a pravidla),
- konkrétních podmínek, ve kterých rodina žije (finanční prostředky, bydlení, životní prostředí).

3. Osamělé matky, které jsou záměrně svobodné a dítě mají s mužem, se kterým nepočítaly pro trvalý vztah. Další možností (zatím využívanou spíše v zahraničí) je asistovaná reprodukce – svobodná žena se stává matkou po umělém oplodnění. Dřívější negativní postoj k termínu „svobodná matka“ slábne, je to skupina žen stále početnější.

Zůstanou-li matky samy s dětmi, napsala Renzetti (2003), většinou se setkávají s menší podporou ostatních lidí a mnohé z nich uvádějí, že se cítí být osamoceny. Většina z nich se podobně jako otcové snaží plnit pracovní povinnosti, aniž by zároveň obětovaly blaho svých dětí. Některé tyto ženy stojí ve svém profesionálním životě před podobnými dilematy jako otcové-samoživitelé; protože ale zastávají ve srovnání s muži méně často prestižní a dobře placená místa, jejich zaměstnání s sebou častěji nese nepohyblivou pracovní dobu, neodpovídající plat a nedostupnost či nedostatečnost nabízených zařízení pro péči o děti. Pro matku-samoživitelku může být těžké vůbec nějakou práci najít, zvláště byla-li několik let mimo pracovní proces a má jen krátkou praxi, nedostatečné vzdělání a málo schopností uplatnitelných na trhu práce. Není tedy divu, že největší problém žen, které jsou samy s dětmi, jsou peníze.

Podle důvodů samoty je možné předpokládat, že ženy, které se rozhodly záměrně pro roli svobodné matky, si svůj úděl vybraly a promyslely, takže neprožívají dramatický odchod partnera. Vdova, i když je ze začátku nešťastná, se v hezkých vzpomínkách může utěšovat, že partner neodešel dobrovolně a může dávat zesnulého tatínka dětem jako vzor. Zatímco rozvedená může pociťovat bolest a těžko se smířovat s tím, že partner odešel ze vztahu dobrovolně a že manželství „nezvládli“.

3.2 RODINA OSAMĚLÉHO OTCE

Osamělým otcem se muž stává tehdy, když matka dětí zemře, opustí rodinu, nebo kvůli nemoci není schopna o rodinu pečovat. Postupně roste počet otců, kterým jsou po rozvodu svěřeny děti do péče, nebo se také zvedá počet rodičů, kteří po domluvě mají děti ve střídavé péči. Mezi lidmi se traduje, že péče o dítě je ženská záležitost, ale mnozí muži nám dokazují, že jsou kompetentní a péči o děti zvládají dokonale.

Jedna ze studií chování osamělých otců, dle Rismana (in Sobotková, 2001) potvrdila, že osamělí otcové vykazují rodičovské chování, které se více podobá chování matek pečujících o své děti, než chování ženatých otců. Závěry studií jsou pro muže příznivé a povzbudivé:

- muži stejně jako ženy dovedou pečovat o děti – jejich úspěch závisí na jejich osobnosti a osobní historii, na okolnostech, finančním zabezpečení a na podpůrné síti, která je k dispozici,

- příběhy osamělých otců v západní kultuře posouvají hranice tradičních představ o rodičovství a výchově dětí,

- kompetentní rodičovství muže zvyšuje jeho společenskou prestiž,

- muži mají jiný styl rodičovství, ale není to styl ani lepší, ani horší, děti se můžou cítit v péči milovaného otce stejně dobře jako v péči matky.

Co se týká finanční otázky, osamělí otcové bývají po této stránce zabezpečení lépe, než osamělé matky, o to častěji využívají placené služby, které jim ulehčují péči o domácnost a děti. Také bývají často závislí na pomoci příbuzných, kteří jim s péčí o děti pomáhají.

Ve většině případů, když muži zůstanou s dětmi sami, tak vlastně sami nejsou, mají náhradní partnerku, nebo jim pomáhá jejich rodina – matka, sestra. Při hledání zaměstnání nikoho ani nenapadne je znevýhodňovat, protože pečují o dítě, u žen je situace jiná, většinou berou jakoukoli práci i méně placenou.

Až do počátku 90. let muži neměli žádné právo děti sami vychovávat, když matka zemřela nebo odešla, otec neměl nárok na mateřskou, na paragraf, nesměl

s dětmi zůstat a musel zajistit jejich umístění do jeslí, školek a pokud je nesehnal, nebo pro pracovní vytížení nemohl dát, tak šli do dětského domova, otec nemohl dát jen tak výpověď, výpovědní lhůta byla až do roku 1990 šest měsíců a otec nemohl dát výpověď s kratší výpovědní lhůtou z důvodů péče o dítě, to se vztahovalo pouze na matky. Neměl právo ani na zkrácení pracovní doby z důvodu péče o dítě, toto právo měly jenom matky.

V dnešní době je již jiná situace, otcové mají stejná práva jako matky, mají nárok na stejné sociální zabezpečení a proto mohou pečovat o dítě stejně jako ženy.

4 ZMĚNY A OHROŽENÍ RODINY

V minulosti byl podle Montoussé, Renouarda (2005) sňatek ve všech společenských vrstvách uzavírán v závislosti na stavu a postavení. V bohatších vrstvách byly sňatky organizovány strategicky a v mnohých případech byly uzavřeny zprostředkovaně.

Rodina v minulosti podle Křižanové (2006) přispívala ke stabilitě společnosti tím, že vybírala partnera s ohledem na to, jak je potencionální partner vhodný z hlediska kontinuity rodinného statusu, majetku i kulturního habitu. V moderní společnosti poklesl tento stabilizační vliv rodiny na výběr partnerů. Zdůrazňovaný individualismus a vysoko ceněná svobodná volba partnera, ztráta sociálních distancí mezi vrstvami, otevřenost mobilitních drah vedly k destabilizaci rodiny.

Ve svém díle *Krise rodiny* popsala Sullerotová (1998) změny v rodině od období obou světových válek v zemích zapojených do nich. Za první světové války rodiny postihla především nepřítomnost nebo smrt mužů. Státisíce ovdovělých žen musely vychovávat své děti samy, byl nedostatek mužů, nemohly se opět všechny provdat. V zemích zapojených do války nastalo čtyřleté hluché období, ve kterém se nerodily děti, a to jsou největší ztráty války. Druhá světová válka zasáhla všechny evropské rodiny. Kromě ztrát mužů přinesla i deportování a vraždění starců, žen a dětí. Léta války a bídy sblížily životní podmínky rodin ve vítězných i poražených zemích a upevnily jejich svazky, ale nezahladily tradice ani sociální rozdíly.

Po druhé světové válce se v západních zemích rozšiřuje sociální stát, který nastává spolu s rozsáhlými sociálními reformami. Bývá datován až od 40. let 20. století. Termín *welfare state* použil poprvé ve své zprávě z roku 1942 William H. Beveridge k označení svého modelu univerzálního minimálního sociálního zabezpečení. Za zlatou éru sociálního státu jsou označována 50. a 60. léta minulého století. Západní země zaznamenávaly hospodářský růst, plná zaměstnanost umožňovala rozšiřování sociálních služeb a dávek. Tento vývoj měl velký vliv na proměnu rodiny po 2. světové válce, následkem byla sexuální revoluce a rozšíření antikoncepce. (http://cs.wikipedia.org/wiki/Soci%C3%A1ln%C3%AD_st%C3%A1t)

Trvalý pokles porodnosti od počátku šedesátých let byl v české populaci podle Možného (1999) způsobován více přesunem od dosud dominantního modelu rodiny se dvěma dětmi k rodině jednodětné nežli poklesem počtu velkých rodin anebo vzestupem bezdětnosti. Charakteristické to bylo zejména pro vysokoškolsky vzdělané ženy. Rozhodovaly se často mít jedno „statusové“ dítě – jako kompromisní strategii, jež nejspíše umožňovala zachovat profesionální aspirace, aniž jim byl obětován status matky. Ženy bez vysokoškolské kvalifikace, tedy devět z deseti potenciálních matek, zůstávaly vesměs u vícedětné rodiny (nejčastěji dvoudětné), zakládaly ji však v mimořádně raném věku.

Výjimkou v poklesu porodnosti byl začátek 70. let minulého století. Nejvíce dětí se narodilo v roce 1974, připisuje se to propopulační státní politice, kdy stát poskytoval novomanželské půjčky a rodinám s dětmi se přidělovaly byty. Tato populace později podle www.novinky.cz způsobila nárůst porodů tzv. babyboom v naší republice od roku 2002, avšak v roce 2009 již tento nárůst porodů skončil.

Když se podíváme do grafu 4, tak vidíme, jak narostl počet porodů od roku 1968, kdy činil 1,8 živě narozených dětí na jednu ženu ve věku 15 – 49 let a porovnáme to s rokem 1974, kdy dosáhla tato vlna porodnosti vrchol a činila 2,4 živě narozených dětí na jednu ženu ve věku 15 – 49 let.

Velkou změnu v partnerských vztazích jsme zaznamenali také v tom, že v naší západní kultuře se nechává volba partnera na jedincích. Není tomu už tak jak to bývalo v minulosti, že o volbě partnera rozhodovali rodiče.

Celé řady studií podle Karstena (2006) dokazují, že muže zajímá při výběru partnerky především její tělesná přitažlivost a pro ženy je důležitější socioekonomický status budoucího partnera, jeho osobnost, výkonnost a inteligence.

Dostát očekáváním mezi partnery je podle Katrňáka (2002) velmi těžké. Oba jsou samostatnými lidmi s vlastním světonázorem, mají své představy o budoucnosti, mají svůj vlastní příjem a svou identitu a o manželství se domnívají, že jim má být zdrojem radosti a obohacovat jejich život. Prostřednictvím manželství chtějí svůj status potvrdit a nezdá se jim, že nečekají, že v manželství budou nuceni své názory, představy a konečně i své já měnit.

„Muži a ženy chtějí zůstat sami sebou i ve svém rodinném životě. Manželství není atraktivní v případě, kdy je chápáno jako možné uzavření se do předem určených rolí. Soužití v nesezdaném sňatku je naopak oceňováno, protože je chápáno jako méně rigidní forma soužití, lépe vyhovující individuálním požadavkům“ (Singly in Katrňák, 2002, s. 231).

O změnách manželství v uplynulých letech píšou Matoušek a Kroftová (1998), že v západoevropských státech za posledních čtyřicet let klesá sňatečnost, klesá porodnost, zvyšuje se věk, ve kterém vstupují lidé do prvního manželství, stoupá počet rodin, ve kterých se stará o dítě pouze jeden rodič, velikost rodiny se statisticky zmenšuje, roste počet domácností tvořených pouze jedním členem, roste počet lidí, kteří mají společné dítě bez sňatku, zvyšuje se počet lidí, kteří žijí spolu a nemají vůbec děti, trvale stoupá počet rozvodů a klesá počet lidí, kteří se po rozvodu opět ožení, nebo vdají. Evropská společnost a s ní i rodina přecházejí z období industriálního do období postindustriálního. Ženy se emancipují, vstupují v historicky nevídaném množství na trh práce, tím se mění jejich chuť a možnost se angažovat v tradiční ženské roli v rodině – v roli ženy v domácnosti a vychovatelky dětí. Ženy se začínají uplatňovat i v politice a veřejné sféře. Toto zaměření se dostává do konfliktu s potřebami dětí a tradičně nízkou ochotou mužů podílet se na výchově dětí a chodu domácnosti. Navíc dnes ženy můžou rozhodovat o svém těhotenství samy – antikoncepce je vymanila z nadvlády mužů a v jejich reprodukční funkci.

Proměnu rodiny v Evropě od šedesátých let shrnul F. De Singley (1999):

- snížení počtu sňatků (prvních i dalších) a zvýšení nesezdaných párů (nebo spolužití),
- nárůst počtu rozvodů a rozchodů,
- nárůst neúplných rodin s jedním rodičem (tj. domácnost s jedním rodičem s jedním, nebo více dětmi), dále rodin nově založených nebo obnovených (domácnost tvořená párem, z kterého alespoň jeden člen má již za sebou nějakou manželskou zkušenost a pečuje o jedno ze svých dětí z prvního manželství),
- snížení počtu porodů,
- nárůst mimomanželských porodů,

- nárůst práce žen, převážně matek a následně i párů, kde jsou oba manželé zaměstnáni.

Základní znaky v naší západní společnosti, které se projevují ve změnách dnešních rodin a jejich chování můžeme na základě studia různých autorů shrnout do následujících bodů:

- odkládání, nebo odmítání založení rodiny a rodičovství. Mladí lidé odkládají manželství a rodičovství, upřednostňují, studium, budování kariéry, cestování a budování zázemí. Podle Sobotkové (2001) hlavně mladé ženy, které jsou vzdělané, pracují ve městě a budují kariéru oddalují mateřství.

- alternativní způsoby rodinného spojení. Je trendem žít ve společné domácnosti jen tak, tzv. na hromádce, přibývá neúplných rodin důsledkem zvyšující se rozvodovosti a zvyšuje se počet lidí, kteří se rozhodli žít sami buď vědomě, nebo následkem skutečností, které jim neumožnili potkat toho pravého, tu pravou. Podle Možného (1990) budou přibývat neúplné rodiny v čele s otcem.

- snižování porodnosti. Trend snižování porodnosti je dle Šulové (1998) zaznamenáván již delší dobu, může to být reakcí na větší možnost seberealizace, materiální nejistoty, růst kvality antikoncepce, vnímání určité doby jako nevhodné pro početí dítěte, zaměřenost na jiné hodnoty.

- zvyšování rozvodovosti – nestabilita manželství. Počet rozvádějících se manželství a jejich nestabilita neskýtá žádné záruky a jistoty, že zrovna to naše vydrží, ale i tak je hodně lidí, kteří vstupují do manželstva i opakovaně. Možný (2002) napsal, že kvůli vysoké pravděpodobnosti a dostupnosti rozvodů ztrácí manželství na jistotě a tím se snižují důvody k jeho uzavření.

- vznik neúplných rodin. Počet neúplných rodin roste hlavně důsledkem rozvodů a rozhodnutím žen, kterým se nepovedlo najít vhodného partnera stát se svobodnou matkou.

- plánování rodičovství. Používáním antikoncepce se snížil počet interrupcí a mladých manželství, kde se „museli brát“, rodičovství se může naplánovat na vhodnou dobu a tím se postavít k zakládání rodiny odpovědně. Vynález antikoncepce

má podle Možného (2002) pro lidstvo epochální význam, protože dává možnost ženě rozhodnout kdy a kolik bude mít dětí.

- dvoukariérové rodiny – emancipace žen. Podmínky v naší společnosti jsou takové, že z finančních důvodů je ve většině rodin nutností, aby pracovali oba partneři. Jestli se pro kariéru rozhodne žena, je důležité, aby jí její partner byl oporou.

- změna postavení žen a mužů. U žen se zvýšila vzdělanost a finanční soběstačnost, tím muži přestali být výhradními živiteli rodiny jak tomu bylo v minulosti a zapojují se do péče o děti a domácnost. Když má žena lépe placenou práci, je častějším jevem, že zůstává doma pečovat o dítě otec.

Rodina je v neustálém vývoji, přibývají nové formy rodinného života, pouta mezi jednotlivými členy rodiny nejsou tak pevná, rodiny zápasí s různými problémy. Každá z rodin má jiné priority a zájmy, i když by měla být pořád na prvním místě výchova dětí, pocit sounáležitosti, jistoty a domova, kde se každý z jejích členů vrací s pocitem, že sem patří a jsou tady lidé, kteří ho mají rádi a jsou mu oporou.

5 DEMOGRAFICKÉ UKAZATELE OBYVATEL ČESKÉ REPUBLIKY

„Demografie je vědní obor, který zkoumá reprodukci lidských populací. Tím se liší od řady jiných oborů, které také mají za objekt svého zájmu lidské populace. Předmětem jejího studia je demografická reprodukce = obnova lidských populací rozením a vymíráním. Změny počtu obyvatel a populační přírůstek jsou tedy základními tématy demografie. Početní stav obyvatelstva přímo ovlivňují: proces porodnosti (narození), úmrtnost (úmrtí) a prostorová mobilita (stěhování). Demografie hledá na jedné straně obecné pravidelnosti a zákonitosti reprodukce lidských populací a na druhé straně jejich specifické projevy u konkrétních populací“(www.demografie.cz)

V posledních desetiletích 20. století proběhly ve všech vyspělých zemích demografické změny, které se označují, jako druhá demografická revoluce. V naší republice tyto změny probíhají od tzv. „Sametové revoluce“, kdy se naše republika otevřela světu, obyvatelům se nabídly nové možnosti, které umožňují mladým lidem studium doma i ve světě, cestování, budování kariéry, tím se změnily jejich postoje k manželství, rodičovství i budování rodiny. Postupně se u nás přebíraly vzory chování běžné v západní Evropě, kde tyto změny nastaly v období šedesátých až osmdesátých let minulého století. Podstatný vliv na tyto změny má nabytá osobní svoboda a možnost svobodného rozhodnutí každého osobně, což také ovlivňuje rodinné chování.

Statistika je na našem území spojena s historií. *„Každý vládce chtěl mít přehled, jaký má majetek, kolik má k dispozici mužů do vojska či od kolika poddaných může vymáhat daně. A tak začaly první soupisy a přehledy... Jako významný mezník lze označit datum 13. října 1753, kdy byl vydán patent císařovny Marie Terezie o každoročním sčítání lidu... Novou kapitolu v historii sčítání obyvatelstva v habsburské monarchii zahájilo sčítání provedené v roce 1754... Za vlády Marie Terezie došlo také k reformě evidence narozených a zemřelých... Od 80. let 18. století byly na panstvích a městech (později v obcích) založeny tzv. populační knihy, v nichž byla zachycena zvláště každá rodina se všemi členy domácnosti; případné změny (úmrtí, narození atd.) byly do těchto knih zanášeny na základě ohlašovací povinnosti*

hlavy rodiny... Datum 30. listopadu 1856 pak považujeme za počátek státem organizované statistiky v Českých zemích... Další významnou etapu v novodobých dějinách sčítání lidu v Rakousku zahájil zákon přijatý v roce 1869. Na jeho základě bylo na začátku roku 1870 provedeno sčítání lidu, které zachytilo stav ke dni 31. 12. 1869. Zákon dále určoval, že následná statistická šetření mají zachytit stav obyvatelstva v desetiletých obdobích, a to vždy k poslednímu prosinci roku končícího na 0. Samotné provedení šetření zajišťovaly obce, sčítací jednotkou se stala domácnost... Šlo vlastně o první sčítání lidu v moderním pojetí, které vytvořilo podmínky pro porovnávání základních demografických údajů od tohoto roku až po současnost. Až díky pravidelným sčítáním můžeme získat přesný obraz o vývoji počtu obyvatel na našem území, jinak se musíme spokojit s odhady.“ (ČSÚ, str. 7-9 [http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/statistika:_od_historie_po_soucasnost/\\$File/historie_csu.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/statistika:_od_historie_po_soucasnost/$File/historie_csu.pdf) [online][cit.2011-03-30;10.30])

Takže již od roku 1870 jsme schopni zjistit demografické údaje na území naší republiky. Poslední sčítání se uskutečnilo v březnu a dubnu tohoto roku - 2011, bohužel nejnovější výsledky sčítání budou k dispozici až někdy v listopadu 2011. Proto využijeme pouze údaje, které jsou v současné době k dispozici.

5.1 SOUČASNÁ ČESKÁ RODINA V DATECH

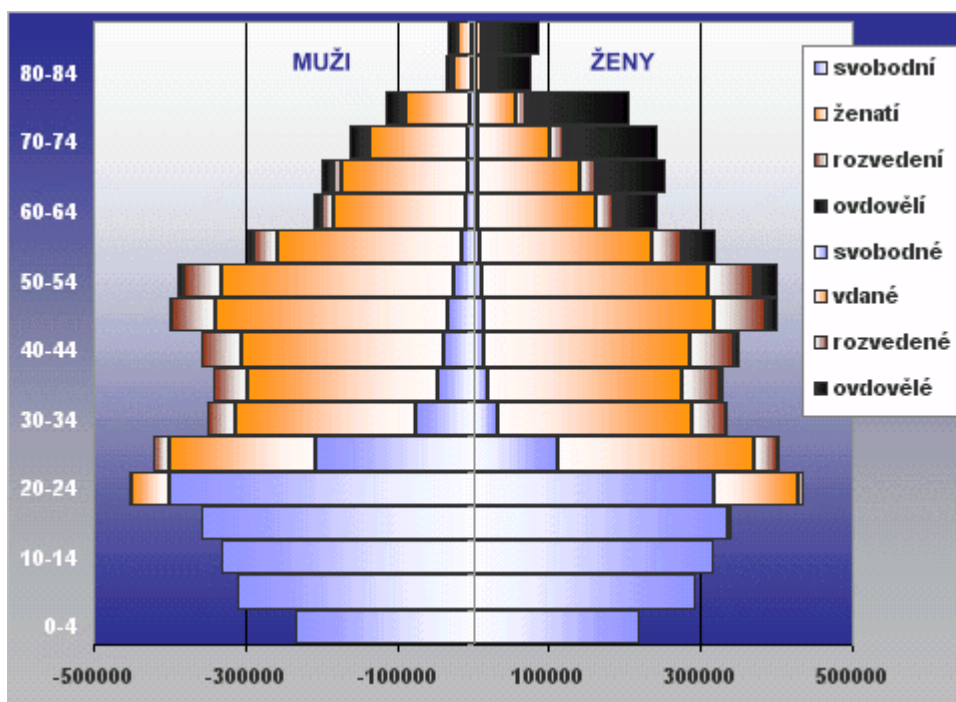
Populační vývoj v Čechách od 90. let 20. století prošel významnými změnami. Je charakterizován vysokým poklesem plodnosti a porodnosti, poklesem počtu sňatků spojeným se zvyšováním počtu alternativních způsobů spoluzití, zvýšení počtu rozvodů i změnami ve vývoji potratovosti. Všechny tyto změny se dotýkají hlavně rodiny. Výše uvedené fakty týkající se stavu a poměrů v současné rodině doložíme v následujících statistických údajích čerpaných ze stránek Českého statistického úřadu.

5.2 RODINNÝ STAV

Jedním ze základních demografických ukazatelů je rodinný stav tj. stav osoby v závislosti na manželství a rodinu. Obyvatelstvo se podle rodinného stavu dělí na svobodné, ženaté, vdané, ovdovělé a rozvedené.

Graf 1

Věkové složení obyvatel ČR podle rodinného stavu, pětiletých věkových skupin a pohlaví, 2000 (www.demografie.cz)

Strukturu populace podle rodinného stavu ovlivňuje sňatečnost, rozvodovost a ve vyšším věku především úmrtnost. Hluboké změny ve vývoji sňatečnosti, rozvodovosti i úmrtnosti v průběhu devadesátých let tuto strukturu poměrně výrazně změnilo. V důsledku značného poklesu sňatečnosti přibýlo svobodných a rozvedených osob (www.demografie.cz).

5.2.1 FAKTORY OVLYVŇUJÍCÍ RODINNÝ STAV

Struktura rodinného stavu obyvatelstva je kromě vývoje demografických ukazatelů sňatků, rozvodovosti a úmrtí ovlivněná také věkovou strukturou obyvatelstva a věkem při uzavírání manželství.

Sňatečnost

Sňatečnost je demografický proces, který studuje zakládání manželství na základě zákonem daných podmínek. Sňatek je demografická událost opakovatelného charakteru, která nemusí nastat u každého (na rozdíl od narození a úmrtí). Neobnovitelnou událostí je pouze první sňatek.

Intenzita sňatků se vyjadřuje hrubou mírou sňatečnosti – tj. počtem sňatků na 1000 obyvatel středního stavu Sňatečnost – počet sňatků na 1000 obyvatel za rok – dle učebnice demografie.

Od počátku devadesátých let se v důsledku druhé demografické revoluce snižuje počet uzavřených manželství. Zvyšuje se věk lidí vstupujících do manželství, někteří se rozhodli žít jiným alternativním způsobem než v manželství a tím se vývoj v ČR přibližuje vývoji v západoevropských zemích.

Nárůst kohabitací (kohabitace je podle sociologů soužití muže a ženy – nesezdané), je jedním z trendů, který ovlivňuje snižující se počet sňatků. Je pravděpodobné, že jde o jakýsi projev nezávislosti hlavně mladších partnerů. Kohabitace přispívají k rozšíření alternativních forem rodiny i partnerských vztahů.

Tabulka 1: Počet sňatků a hrubá míra sňatečnosti v r. 1985 – 2010
(www.czso.cz) + vlastní

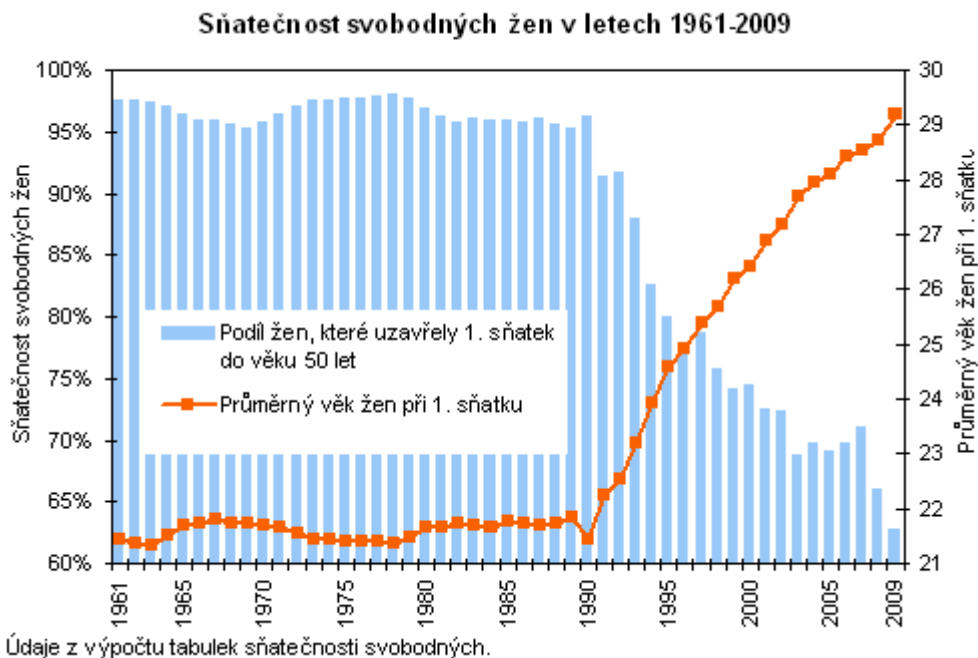
Rok	Počet sňatků	Hrubá míra sňatečnosti
1985	80 653	7,8
1986	81 638	7,9
1987	83 773	8,1
1988	81 458	7,9
1989	81 262	7,8
1990	90 953	8,8
1991	71 973	7,0
1992	74 060	7,2
1993	66 033	6,4
1994	58 440	5,7
1995	54 956	5,3
1996	53 896	5,2
1997	57 804	5,6
1998	55 027	5,3
1999	53 523	5,2
2000	55 321	5,4
2001	52 374	5,1
2002	52 732	5,2
2003	48 943	4,8
2004	51 447	5,0
2005	51 829	5,1
2006	52 860	5,1
2007	57 157	5,5
2008	52 457	5,0
2009	47 862	4,6
2010	46 700	4,4

Jestli se podíváme na tabulku 1, zjistíme vývin sňatečnosti od r. 1985 - 2010, podle ní v letech 1985 – 1989 se hrubá míra sňatečnosti moc neměnila (hrubá míra sňatečnosti - jedná se o aktuální počet sňatků na 1000 obyvatel). V r. 1990 nastal prudký nárůst, zřejmě vlivem euforie z nabyté svobody a otevření hranic, ale od té doby sňatečnost prudce klesá, čímž se potvrzují všechny výše zmíněné údaje a hypotézy o snižování počtu sňatků od devadesátých let. Ovšem to neznamená, že by chtělo tolik lidí žít bez partnera, v demografickém chování dnešní doby je nárůst jiných forem párového soužití. Lidé se tak mohou rozhodnout o způsobu partnerského soužití, manželství je jen jedna z dalších možností.

Věk při prvním sňatku

Několik desetiletí se pohyboval věk u sňatků kolem stejné úrovně, po roce 1989 můžeme sledovat, že věk u uzavření manželství se neustále zvyšuje.

Graf 2

(ČSÚ, http://www2.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/snatecnost_svobodnych_zen_v letech_1961_2009 [online][cit.2011-03-26;18.30]

U žen se zvýšil věk při prvním sňatku z 21,8 v roce 1989 až na 29,1 v roce 2005. Podle posledních údajů se zvyšuje věk žen při vstupu do manželství z důvodu, že sňatek se většinou odkládá do doby, než se mladí lidi rozhodnou pro dítě, do té doby spolu žijí většinou jen „bez papírů“, na zkoušku.

Rozvodovost

Rozvodovost je jediným demografickým ukazatelem, který vykazuje dlouhodobě nárůst. Největší počty neúplných rodin vznikají následkem rozvodů, příčin rozvodů je víc.

„Hrubá míra rozvodovosti (hmro) - nejjednodušší ukazatel rozvodovosti je vypočítán jako počet rozvodů v kalendářním roce na 1000 obyvatel podle stavu 1. 7. daného kalendářního roku. Tento ukazatel je ovlivněn nejen intenzitou rozvodovosti, ale i strukturou obyvatelstva podle rodinného stavu a věku.“(www.demografie.cz)

„Rozvod manželství je v ČR tolerován a brán jako jakási norma. V České republice se každoročně rozejde přes 31 tisíc oddaných párů, což je asi každé druhé manželství. Na vysoké rozvodovosti se podle odborníků podepisuje několik faktorů: Manželství v České republice neznamená pro řadu lidí posvátný svazek, jako je tomu u hluboce religiózních států (např. Španělsko, Řecko), kde je rozvodovost výrazně podprůměrná. Naše společnost zastává k rozvodům tolerantní postoj, což se projevuje benevolentními zákony a rychlým aktem hlavně v případě, že se partneři shodnou na vypořádání. Rozvod je v našich podmínkách vnímán téměř jako norma. V poslední době hraje svou roli i nadměrná orientace na výkon. Poškozené zboží někdy ani neopravujeme a jednoduše vyměníme za nové. Podobný model se přenáší také do milostných vztahů. Život dnes už není chápán jako úděl, který se musí útrpně přijmout a snášet. Trendem je naopak cesta za zábavou, poznáním, užívat si a žít naplno. To popravdě ve starém a okoukaném vztahu moc nejde.“ (http://www.zbynekmlcoch.cz/info/krize_rozvod/nejcastejsi_priciny_a_duvod_y_rozvodu_manzelstvi_statistiky_rozvodovosti_v_cr.html[online][cit.2011-04-16;18.30])

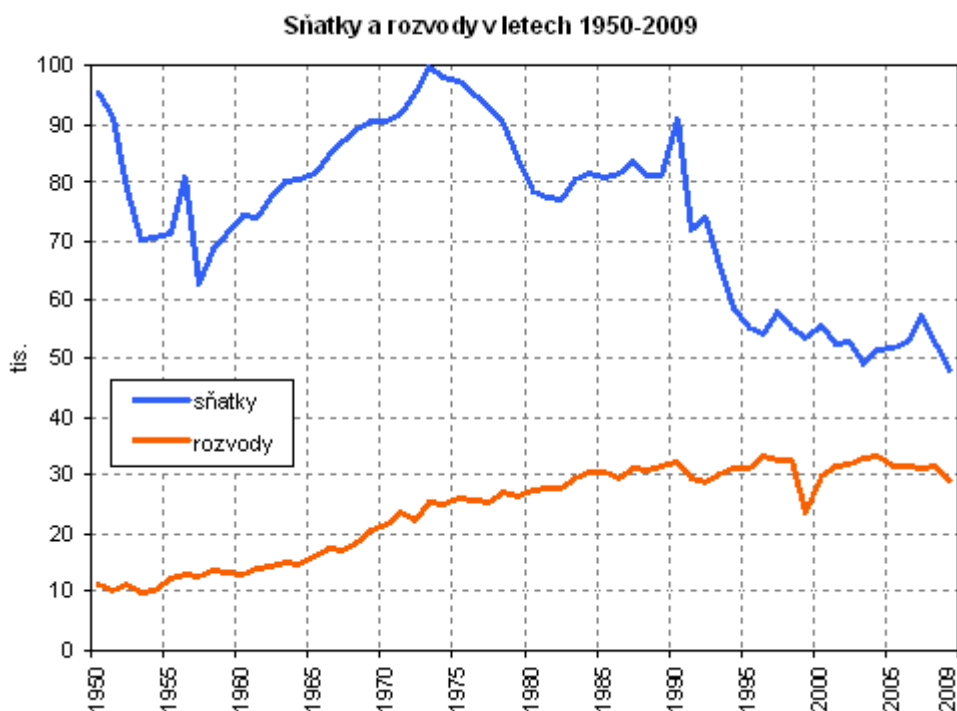
Tabulka 2: Počet rozvodů a hrubá míra rozvodovosti v r. 1985 – 2010

(www.czso.cz) + vlastní

Rok	Počet rozvodů	Hrubá míra rozvodovosti
1985	30 489	2,9
1986	29 560	2,9
1987	31 036	3,0
1988	30 652	3,0
1989	31 376	3,0
1990	32 055	3,1
1991	29 366	2,8
1992	28 572	2,8
1993	30 277	2,9
1994	30 939	3,0
1995	31 135	3,0
1996	33 113	3,2
1997	32 465	3,2
1998	32 363	3,1
1999	23 657	2,3
2000	29 704	2,9
2001	31 586	3,1
2002	31 758	3,1
2003	32 824	3,2
2004	33 060	3,2
2005	31 288	3,1
2006	31 415	3,1
2007	31 129	3,0
2008	31 300	3,0
2009	29 133	2,8
2010	30 800	2,9

I když by se podle tabulky 2 zdálo, že počet rozvodů je poměrně na stejné úrovni, když se podíváme na graf 3 tak se rozvodovost pohybuje přibližně v podobných hladinách, avšak vzhledem k počtu sňatků je moc vysoká.

Graf 3

(ČSÚ, http://czso.cz/csu/redakce.nsf/i/snatky_a_rozvody_1950_2009[online][cit.2011-05-26;22.30]

Plodnost a porodnost

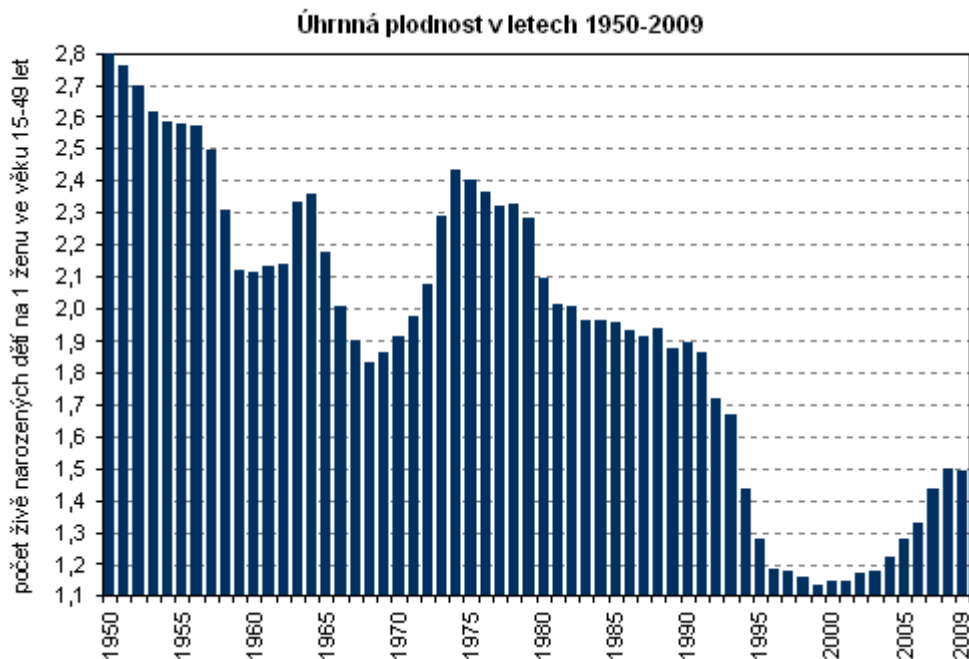
„Úhrnná plodnost (úp) - součet měr plodnosti podle věku vyjadřující intenzitu plodnosti dané populace v daném časovém období (obvykle kalendářní rok). Udává počet dětí, které by se narodily jedné ženě během reprodukčního období, kdyby se hodnoty míry plodnosti dle věku neměnily zhruba 35 let. Měří intenzitu plodnosti ve fiktivní generaci, jejíž řád plodnosti je složen z reálných měr plodnosti 35 generací. Číslo 35 představuje počet let reprodukčního období ženy, počítáno s věkovým rozpětím 15 - 49 let. Jde tedy o počet živě narozených dětí připadajících na jednu

ženu ve věku 15-49 let. Magickým číslem úp je hodnota 2,1, která zajišťuje udržení početního stavu populace.“) (http://www.demografie.info/?cz_porodnostukazatele

„Hrubá míra porodnosti (hmp) - nejjednodušší ukazatel vypočítaný jako počet živě narozených dětí na 1 000 obyvatel k 1.7. v daném roce (tzv. střední stav).“ (http://www.demografie.info/?cz_porodnostukazatele

„Živě se v roce 2010 narodilo 117,2 tisíce dětí. Kromě toho bylo matričními úřady zaregistrováno 20 novorozenců z utajených porodů a babyboxů. Po vrcholu zvýšené porodnosti v roce 2008 klesá druhým rokem počet narozených, opět o 1,2 tisíce proti roku 2009. Celý úbytek se koncentroval u narozených v prvním pořadí (1,7 tisíce), zatímco dětí narozených jako druhé a třetí mírně přibylo. Tomu odpovídají i věkově specifické plodnosti, které byly u žen do 29 let nižší a u žen nad 30 let mírně vzrostly. Úhrnná plodnost (průměrný počet narozených dětí jedné ženě) stagnovala na úrovni 1,49. V malé míře pokračoval trend posunu mateřství do pozdějšího věku. Průměrný věk matek vrostl o 0,2 roku na 29,6 roku, průměrný věk prvorodiček na 27,6 roku. Třetina všech dětí se narodila ženám ve věku 29-32 let. Plynule se zvyšuje podíl dětí narozených mimo manželství, který v loňském roce poprvé přesáhl 40 % (40,3 % proti 38,8 % v roce 2009). Neprovdaným ženám se narodilo 47,2 tisíce dětí. Srovnatelný s rokem 2009 byl počet dětí s jiným než českým občanstvím, kterých se narodily tři tisíce.“ (www.czso.cz/)

Graf 4

(ČSÚ http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/uhmna_plodnost_v letech_1950_2009

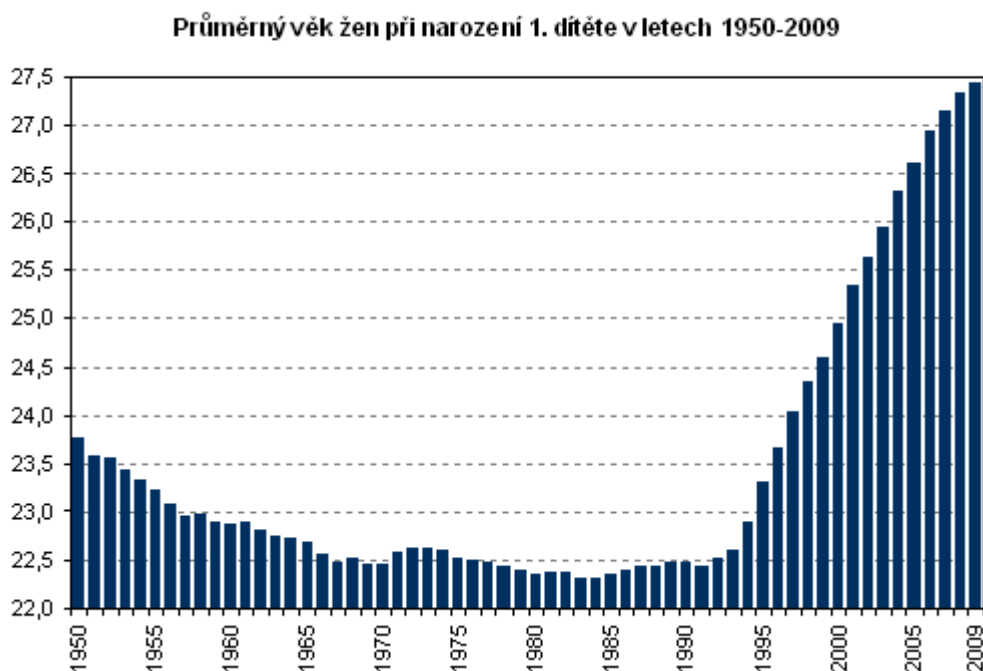
[online][cit.2011-05-20;11.30])

V grafu 4 je názorně vidět, jak klesala plodnost od roku 1950, kdy činil počet živě narozených dětí na jednu ženu ve věku 15 – 49 let 2,8 do období kolem roku 2000, kdy tento počet dělal 1,1, dále z grafu vyplývá, že od této doby se porodnost mírně zvedla na 1,5 živě narozených dětí na jednu ženu v roce 2009.

Věk ženy u prvního porodu

Populace v naší republice změnila své reprodukční chování a začíná se chovat jako populace západoevropského typu, pro které je typické odkládání sňatků a porodů do vyššího věku, nárůst průměrného věku matek u porodu, zvyšování používání antikoncepce, méně početné rodiny, vyšší úroveň mimomanželské plodnosti. Všechny tyto změny souvisí se změnou rodinného chování v posledních letech.

Graf 5

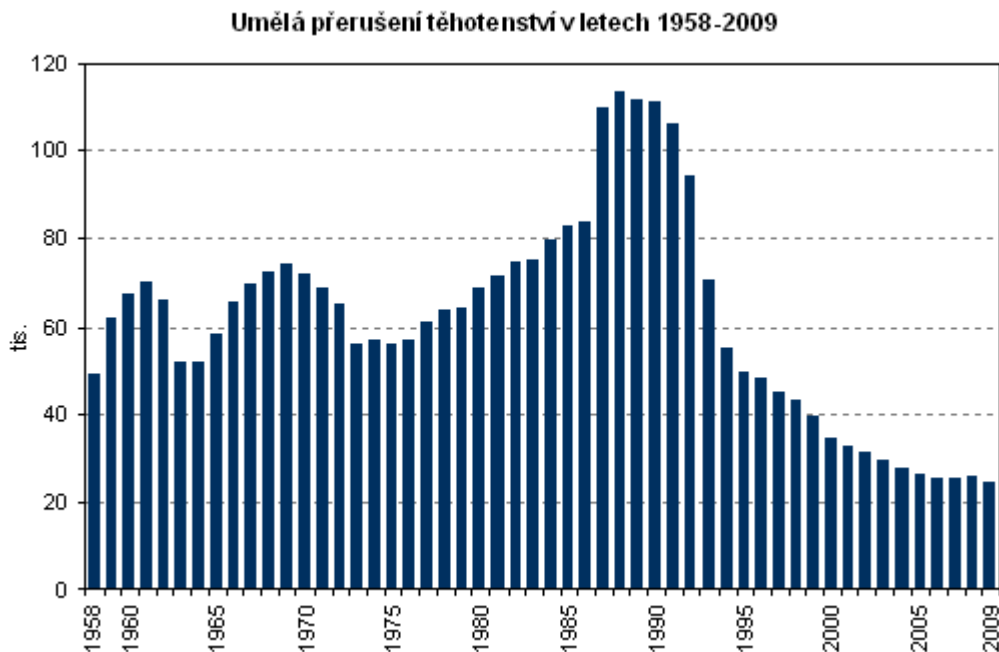
(ČSÚ http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/prumerny_vek_zen_pri_narozeni_1_ditete_v letech_1950_2009[online][cit.2011-05-20;11.30])

Když se podíváme na graf 5, vidíme názorně jak stoupal od devadesátých let průměrný věk žen při narození prvního dítěte z věku kolem 22 let až na téměř 27,4 v roce 2009.

Potratovost

Potraty jsou negativní stránkou reprodukce. Potratovost ovlivňuje přímo reprodukční proces ukončením těhotenství, ale i pozdějšími zdravotními následky. Posledních 20 let sledujeme odpovědnější chování, které způsobuje i dostupná antikoncepce, která je jednodušší, než pozdější potrat.

Graf 6

(ČSÚ, http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/umela_preruseni_tehotenstvi_v_let ech_1958_2009 [online][cit.2011-05-31;21.30])

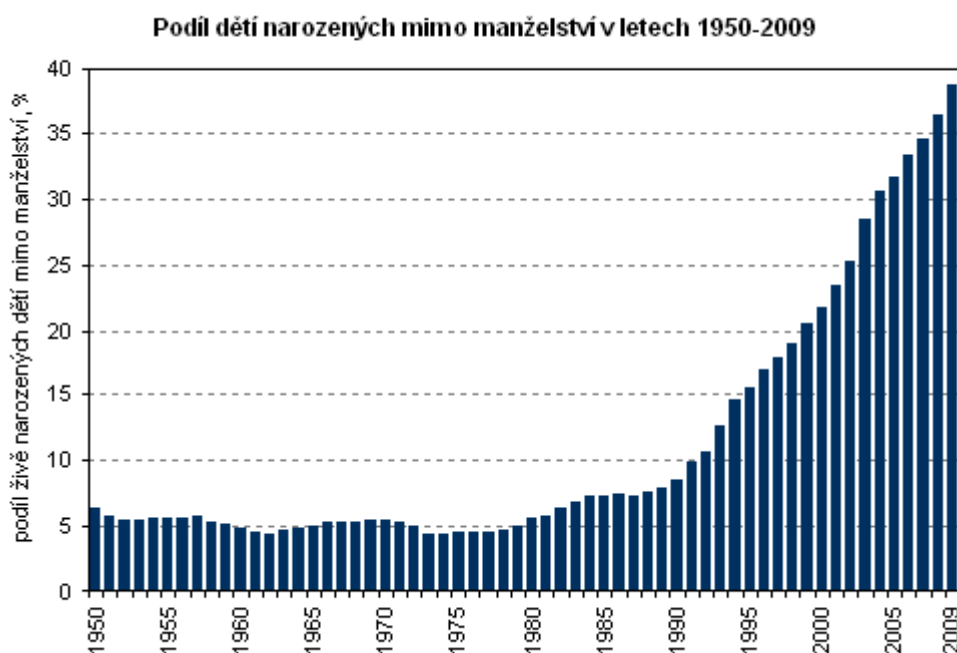
„Potratů bylo v roce 2010 registrováno 39,3 tisíce, o 1,3 tisíce méně než o rok dříve. Polovina úbytku připadla na umělá přerušeni těhotenství, kterých bylo celkem provedeno 24,0 tisíce. Po čtyřletém, byť mírném, zvyšování počtu samovolných potratů klesl jejich počet z 14,6 tisíce na 14,0 tisíce. Počet ukončených mimoděložních těhotenství (1,3 tisíce) zůstal stejný jako v roce 2009. Uvedený vývoj je zřejmým důsledkem klesajícího počtu těhotenství.“ (ČSÚ, <http://www.czso.cz/csu/cs u.nsf/informace/coby031411.doc> [online][cit.2011-03-30;22.30])

V tomto grafu se nerozlišuje kolik z potratů je chtěné přerušeni těhotenství a kolik z důvodů zdravotních komplikací, je to souhrn celkového počtu potratů bez příčin.

Živě narození mimo manželství

Je nárůst porodů mimo manželství, to znamená svobodným matkám. V posledních letech vzrůstá počet porodů v nesezdaných vztazích, u lidí, kteří nepovažují za potřebné napřed uzavřít manželství a pak mít děti.

Graf 7

(ČSÚ, http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/podil_deti_narozenych_mimo_manželství_v_letech_1950_2009 online)[cit.2011-03-30;20.30])

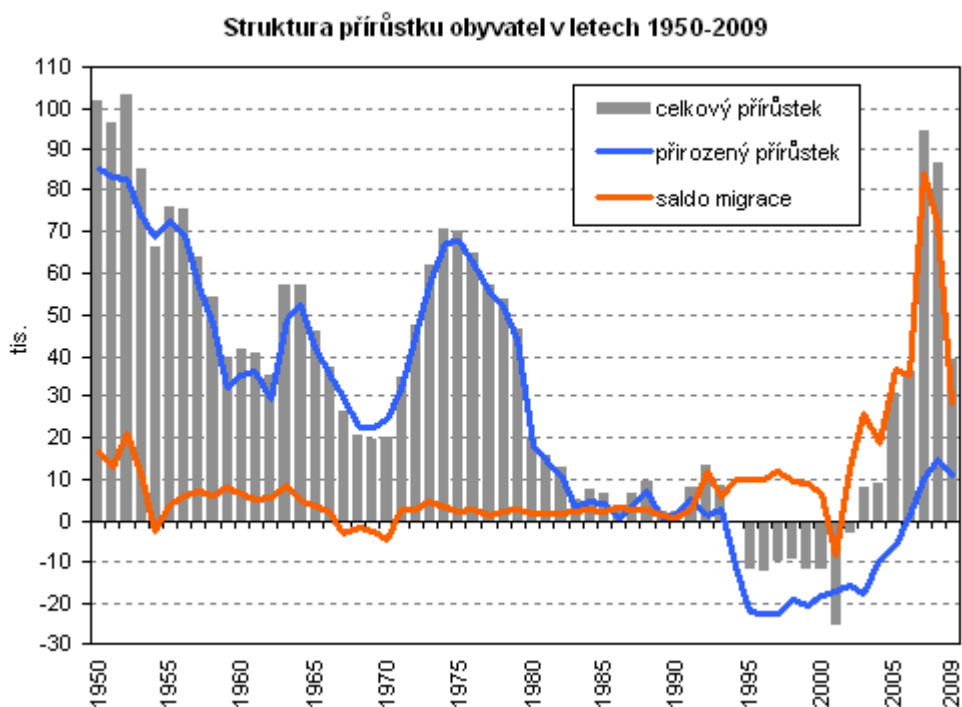
Podle grafu 7 vidíme názorně výrazný vzestup porodů dětí narozených mimo manželství, největší nárůst sledujeme od devadesátých let, kdy u nás začala probíhat druhá demografická revoluce, kdy v roce 2009 se téměř 40% dětí rodí mimo manželství.

Příčinou tohoto jevu může být i to, že lidé se chovají pragmaticky, kdo žije v nesezdaném vztahu, dosáhne na více sociálních dávek, má víc peněz než v manželství.

Přirozený přírůstek

Přirozený přírůstek je determinován jak reprodukčními procesy, tak migrací obyvatelstva.

Graf 8

(ČSÚ, http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/struktura_prirustku_obyvatel_v_letech_1950_2009 online)[cit.2011-05-31;21.30])

Na grafu 8 je vidět, jak kolem roku devadesát začal klesat přirozený přírůstek obyvatel, který se v roce 1995 dokonce přehoupal do minusových hodnot, aby se po roku 2005 začal opět zvedat do plusových hodnot, jednak se zvýšila porodnost, ale hlavně se zvýšil počet přistěhovalců.

6 Diskuse

Současná rodina, jaká vlastně je? Přečetla jsem si hodně odborných názorů i polemik. Ale jak to vidím já? Ze své praxe, titulu svého zaměstnání – pracuji na městském úřadě, odboru sociálních věcí, kde vyplácím dávky v hmotné nouzi, ale především z důvodu své pozice rozvedené ženy, si všímám rodin ve svém okolí, jejich stabilitu, chování k sobě navzájem a zjišťuji hodnoty jako láska, vzájemná důvěra, empatie, pochopení, společná komunikace.

Žiji v malém městečku, které se vybuďovalo a vyrostlo hlavně zásluhou toho, že se zde nachází vojenské letiště. Většina obyvatel na letišti dělalo, dělá, nebo tam mělo někoho z rodiny. Když jsem se nastěhovala před 23 lety, tak jsem se domnívala, že je to jiná planeta. Myslím, že moje představy o rozvrácených rodinách jsou zkrácené z důvodu prostředí, ve kterém žiji. Ze studia statistických údajů docházím ke zjištění, že i když je rozvodovost poměrně vysoká, ještě je pořád hodně lidí, kteří si váží rodinné hodnoty a žijí v manželství.

K rozvodům zaujímá každý člověk svůj vlastní postoj, i když moje zkušenosti ukazují, že lidé hodnotí rozvod většinou jako negativní jev, je tento jev v podstatě tolerován. V sociologii jsem se také učila, že „rozvedená žena“ je dokonce v naší společnosti označena jako „sociální deviace – zjevná rozpoznána“.

Manželství bereme jako určitou specifickou formu soužití dvou lidí a každé soužití je zcela individuální záležitost a z toho vyplývá, že někteří lidé nejsou vůbec vhodní pro vstup do manželství a neměli by vůbec do manželství vstupovat. Ale kdo si přizná, že není pro manželství vhodný? Že je sobec, nebo alkoholik či nezvládá soužití, neví co je tolerance a přizpůsobování? O tom by ten vztah měl být, bohužel často není.

Od počátku 60. let se po dlouhé staletí relativně stabilizovaný model reprodukčního a rodinného chování populace v západní kultuře změnil. Změnu a vývoj téměř všech demografických ukazatelů způsobilo přizpůsobování se obyvatelstva novým politickým, hospodářským a ekonomickým podmínkám.

K zásadním změnám dochází u nás poměrně v krátkodobém období. Rodiny v České republice se ocitly ve stejných podmínkách v jakých žily rodiny v západní

Evropě od 60. let. Polemiku o krizi současné rodiny vyvolává srovnávání změn populačního vývoje před rokem 1989 se současnými demografickými ukazateli. Úplná rodina vlivem individualizace jedince ztratila na významu podobně jako manželství a rodičovství, všechny tyto změny měly vliv na rodinu. Dnešní mladí lidé nepřikládají velký význam uzavření manželství, aby mohli zplodit dítě a stát se úplnou rodinou. Trendem současné doby je žít spolu v kohabitaci (jako druh a družka) a mít spolu dítě. Neuzavření manželství totiž usnadňuje v případě neshod rozchod a tím vznik neúplné rodiny. Je jednodušší sbalit se a jít o dům dál, když není tzv. papír, než absolvovat tahanice kolem rozvodu. Dalším daleko podstatnějším a výhodnějším důvodem pro tento výběr spolužití bylo získání více sociálních dávek. V rozpočtu domácnosti tohoto typu spolužití se mohlo sejít více peněz než u rodin žijících v manželství. Je obrovský problém zjistit, kolik dětí žije v neúplných rodinách, protože v demografických ukazatelích pořád přetrvává manželství s dětmi jako úplná rodina, ale ona nám dnes většina rodin žije společně bez manželství a ti nejsou ve statistikách, tím pádem nejsme schopni zjistit kolik jich vlastně je.

V současné době je nejdůležitější událostí z demografického hlediska změna reprodukčního chování obyvatelstva. Výrazně se snížila sňatečnost, plodnost po babyboomu Husákových dětí začíná opět klesat a vzrostla rozvodovost. Všechny tyto změny se uskutečnily z demografického pohledu za moc krátkou dobu a mají největší dopad na rodinu a rodinné chování. V důsledku vývoje se snižuje přirozený přírůstek obyvatelstva, obyvatelstvo stárne, mění se struktura rodin, zvyšuje se počet partnerství bez sňatku a narůstá počet neúplných rodin. Počet neúplných rodin se těžko zjišťuje, protože mnoho rodin spolu fakticky funguje jako úplná rodina, ale kvůli sociálním dávkám to nepřiznávají. Tento vývoj svým významem přesahuje období několika desetiletí a přiřazuje se k revolučním demografickým událostem v historii lidstva.

Otázkou zůstává, jaký bude mít tento dramatický vývoj vliv na budoucnost, budou změny pokračovat stejnou intenzitou, zpomalí se, nastane stagnace, nebo dokonce obrat ve vývoji? Situace na konci 20. století a začátku 21. mnohé naznačila. Některé procesy jsou jednoznačné a neměnné, některé co se týče dalšího vývoje otevřené. Pokles porodnosti a prodloužení lidského života způsobuje snižování přirozeného přírůstku obyvatelstva, který se postupně mění na úbytek a populace

stárne. Zvyšování porodnosti může tento proces zpomalit, ale ne zastavit. Jestli se tento proces nepodaří zvrátit, bude mít na úbytek obyvatelstva a jeho stárnutí dramatický průběh.

„Významným novým fenoménem se stává vývoj zahraniční imigrace, která začíná významně ovlivňovat velikost naší populace. Saldo zahraničního stěhování cizinců v posledních letech již dosahuje významných hodnot přes 20 000 osob ročně.“

(www.businessinfo.cz)

Vzhledem k této situaci by bylo vhodné včas přijmout taková opatření, která pomohou zmírnit očekávané nepříznivé dopady na společnost a hlavně na rodinu. Jsou potřebné nové přístupy v rodinné, populační, sociální, hospodářské a migrační politice. Musíme mít na paměti, že probíhající procesy jsou v horizontu nejbližších desetiletí nezvratné a otázkou je, jakou intenzitou dopadnou na společnost. Účinnost populačních opatření je záležitost dlouhodobá, proto je žádoucí začít s jejich uskutečňováním co nejdříve. Všechna opatření je potřeba připravit a realizovat s jasným záměrem a ve vzájemném propojení, jako například podporu rodiny (úplné i neúplné). Jakékoliv odkládání řešení znamená zavírání očí před problémem a neúměrné zatížení budoucích generací, protože čas ztracený v současnosti, nebude možné v budoucnosti dohnat. Nápomocná nám bude situace v západní Evropě, kde se tento obrat v rodinném chování uskutečnil dříve. Takže zkoumáním jejich vývoje a prostředků pro zmírnění situace můžeme předejít chybám z naší strany a najít účinné řešení tohoto problému.

ZÁVĚR

Jako téma svojí práce jsem si vybrala současnou rodinu v novém tisíciletí. Toto téma je velmi oblíbené, z toho důvodu, že se dotýká každého z nás, všichni jsme členy nějaké rodiny a občas také máme všichni nějaké problémy v rodině, které se snažíme řešit. Může to být i s pomocí literatury (psaného), kdo chce, tak najde hodně užitečných informací, které by mohly pomoci při řešení problémů. K dispozici je velké množství materiálů, knih i různých článků jak v tisku, tak na internetu. Nastudovala jsem si velké množství knih a různých materiálů a zjistila spoustu informací, rozšířila své vědomosti o mnoho poučného a zajímavého.

Překvapující bylo pro mě, když jsem si četla knihy, které napsala Rozinajová v 80. letech, kde zastávala názory, které se blíží k pojetí rodiny v minulosti, ve kterých upřednostňuje pouze manželství jako rodinný svazek a srovnávala je s knihami, které napsal Možný o deset let později. Možný ve svých pracích připouští, že rodina se vyvíjí a mění a manželství bývá v některých případech nahrazováno jinými druhy alternativních spolužití.

Cílem mojí práce bylo shrnout názory různých autorů o vzniku rodiny, jaké má rodina úkoly a její funkce a na základě demografických ukazatelů s rodinou souvisejících zhodnotit vývoj rodiny v posledních letech v České republice.

Myslím, že cíl své práce jsem splnila. Tím, že jsem nastudovala velké množství informací, které jsem se pokusila ve své práci prezentovat tak, aby byli pochopitelné pro všechny, kteří by projevíli zájem si moji práci přečíst.

Ve své práci jsem shrnula názory různých autorů na pojem rodina a na základě demografických ukazatelů poukázala na to, jakým směrem se vyvíjí rodina v České republice v posledních letech. Rodiny, jak jsme je znaly v minulosti se mění, prochází změnami a vývojem, který ovlivňuje jak nás, tak hlavně děti. Popsala jsem funkce, které má mít fungující rodina. Co se týče neúplných rodin, tam jsem se zaměřila na samostatný popis neúplné rodiny s otcem a neúplné rodiny s matkou. V kapitole o demografických údajích jsem názorně v grafech a tabulkách objasnila vývoj v různých demografických ukazatelích v ČR.

Moje práce by mohla být přínosem pro veřejnost, studenty a všechny ty, kteří se zajímají o informace, které se týkají rodiny a jejího vývoje.

Seznam literatury a pramenů

BUJNOVÁ, E. Rodičovstvo, rodičovské roly a ich premeny. In *Rodina na prelome tisícročia*. Zborník referátov z medzinárodnej konferencie. UKF v Nitre, 2005. ISBN 80-223-0817-X.

CIBULEC, J. *Manželské praktikum*. Praha: Avicenum, 1984. 1. vyd. 302 s.

CIBULEC, J. *Soužití tří generací*. Praha: Práce, 1980. 1. vyd. 203 s.

DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. 1. vyd. 127 s. ISBN 80-8050-005-3

FELLNEROVÁ, U. *Budúcnosť ženy*. Bratislava: Ikar, 1997. 161 s.

GOGOVÁ, A.; KROČKOVÁ, Š.; KURINCOVÁ, V. *Sociológia výchovy*. Nitra: Garmond, 1995. 1. vyd.. 125 s. ISBN 80-8050-005-3.

HAMPLOVÁ, D.; RYCHTAŘÍKOVÁ, J.; PIKÁLKOVÁ, S. *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2003. ISBN 80-7330-040-0.

HARGAŠOVÁ, M. *Ruka v ruce*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1991. ISBN 80-08-00338-3.

HAVLÍK, R. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. 174 s. ISBN 80-7178-635-7.

HORSKÁ; KUČERA; MAUR; STLOUKAL, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990. 474 s. ISBN 80 – 7178 – 535 – 0.

JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2007. 2. vyd. 285 s. ISBN 978-80-7367-269-0.

KARSTEN, H. *Ženy – muži (generové role, jejich původ a vývoj)*. Praha: Portál, 2006. 1. vyd. 183 s. ISBN 80-7367-145-X.

KATRŇÁK, T. *Proměny české rodiny v devadesátých letech*. In: Smékal, V.; Macek, P. (eds.): *Utváření a vývoj osobnosti*. Barrister & Principal– studio, 2002.

- KOMINAREC, I.; ŠUŤÁKOVÁ, V.; DARGOVÁ, J. *Základy pedagogiky, Vybrané pedagogické problémy*. Prešov: Prešovská univerzita - FHPV, 1997. 138 s. ISBN 80-88885-05-1.
- KRAUS, B.; POLÁČKOVÁ, V. aj. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001. 79 s. ISBN 80-7315-004-2.
- KRIŽANOVÁ, A. *Nové stratégie v rodinnom a pracovnom živote*. In: *Rodina v novom miléniu*. Nitra: UKF, 2007. ISBN 80-8050-982-4.
- LANGMEIER, J., KŇOURKOVÁ, M. *Psychologie část 1*. Praha: Univerzita Karlova . 1984. 1. vyd. 130 s.
- MATĚJČEK, Z.; DYTRYCH, Z. *Děti rodina a stres, vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. Praha: Galén, 1994. 214 s. ISBN 80-85824-06-X.
- MATOUŠEK, O. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2010. 184 s. ISBN 978-80-7367-739-8.
- MATOUŠEK, O.; Kroftová. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. 2. vyd. aktualiz. 340 s. ISBN 80-7178-771-X.
- MONTOUSSÉ, M.; RENOARD, G. *Přehled sociologie*. Praha: Portál, 2005. 1. vyd. 335 s. ISBN 80-7178-976-3.
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. 2. vyd. upr. 250 s. ISBN 80-86429-05-9.
- MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*. Brno: Blok, 1990. 1. vyd. 184 s. ISBN 80-7029-018-8.
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 89 s.
- MOŽNÝ, I. *Rodina vysokoškolsky vzdělaných manželů*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1983.
- MURPHY, R. F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2004. 2. vyd 268 s. ISBN 80-86429-25-3.
- RABUŠIC, L. „*O současném vývoji manželského a rodinného chování v České republice*.“ *Demografie* 38(3): 173-180. 1996.

- RENZETTI, C. M. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0525-2.
- ROZINAJOVÁ, H. *Výchova pre život v rodine*. Martin: Osveta, 1981. 207 s.
- ROZINAJOVÁ, H. *O láske, sexe, manželstve, rodičovstve*. Martin: Osveta, 1989. 143 s. ISBN 80-217-0113-7.
- ROZINAJOVÁ, H. *XX a XY – o láske, sexe, manželstve a rodičovstve*. Martin: Osveta, 1990.
- ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. Paido, edice pedagogické literatury, Brno 1998, 268 s. ISBN 80-85931-48-6
- SAK, P. *Súvislosti medzi zmenami spoločnosti, systému hodnot a rodiny*. In: Rodina na prelome tisícročia, Zborník referátov z medzinárodnej konferencie, UKF v Nitre, 2005. ISBN 80-8050-914-X.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. 1.vyd. 173 s. ISBN 80-7178-559-8.
- SOPÓCI, I. *Sociálna inštitúcia a sociálna zmena*. Bratislava: FFUK, 2000. ISBN 80-223-1473-0.
- SULLEROTOVÁ, E. *Krize rodiny*. Praha: Karolinum, 1998. 61 s. ISBN 80-7184-647-3.
- ŠULOVÁ, L. *Člověk v rodině*, In Výrost, J.; Slamník, I.: *Aplikovaná sociální psychologie*. 1998.
- VANČUROVÁ, E. *Úvahy o dětech a lidech v rodině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 1. vyd. 141 s. ilustr.
- VÝROST, J.; SLAMĚNÍK, I. *Aplikovaná sociální psychologie I*. [Člověk a sociální instituce]. Praha : Portál, 1998. 1. vyd. 383 s. ISBN 80-7178-269-6.
- ČSÚ, *Statistika od historie po současnost*. [http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/statistika_od_historie_po_soucasnost/\\$File/historie_csu.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/statistika_od_historie_po_soucasnost/$File/historie_csu.pdf) [online][cit.2011-03-30;10.30]

Demografie info, http://www.demografie.info/?cz_rodinnystav [online][cit.2011-03-30;10.30]

Demografie info, http://www.demografie.info/?cz_odemografii=&PHPSESSID=8ca404557b98311bd24d9636fcba1f12 [online][cit.2011-05-29;18.30]

ČSÚ, http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr_od_roku_1989 [online][cit.2011-03-30;10.30]

MUDr. MLČOCH, Z. *Nejčastější příčiny a důvody rozvodu manželství, statistiky rozvodovosti v ČR. Dostupný na:* http://www.zbynekmlcoch.cz/info/krize_rozvod/nejcastejsi_priciny_a_duvody_rozvodu_manzelstvi_statistiky_rozvodovosti_v_cr.html[online][cit.2011-04-16;18.30]

BUSINES INFO, <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/rozvoj-regionu/hlavni-factory-regionalniho-rozvoje-cr/1001179/46055/> [online][cit.2011-05-13;22.30]

WIKIPEDIE, http://cs.wikipedia.org/wiki/Hus%C3%A1kovy_d%C4%9Btj[online][cit.2011-06-15;21.30]

HOLÝ, T. *Česky bybyboom končí, Husákovy děti už odrodili.* Dostupný na:

NOVINKY.CZ, <http://www.novinky.cz/domaci/178740-cesky-babyboom-konci-husakovy-deti-uz-odrodily.html>[online][cit.2011-06-15;22.00].

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Mária Hubová
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	PhDr. Helena Skarupská, Ph.D.
Rok obhajoby:	2011

Název práce:	Současná rodina na prahu nového tisíciletí
Název v angličtině:	A contemporary family in the new millennium
Anotace práce:	Cílem mojí práce je shrnout názory různých autorů o vzniku rodiny, jaké má rodina úkoly a její funkce a na základě demografických ukazatelů s rodinou souvisejících zhodnotit a analyzovat vývoj rodiny v posledních letech v České republice.
Klíčová slova:	rodina, manželství, úkoly a funkce rodiny, osamělý rodič
Anotace v angličtině:	The aim of my thesis is to summarize the views of different authors about the origin of the family, what kind of duties and tasks are assigned to the family and its functions according to the demographic family-related indicators as well as to assess and analyze the evolution of the family in recent years in the Czech Republic.
Klíčová slova v angličtině:	family, marriage, duties and functions of families, single parent families
Přílohy vázané v práci:	Bez příloh.
Rozsah práce:	55 stran, 67 326 znaků (bez mezer)
Jazyk práce:	Český